

**MASARYKOVA
UNIVERZITA
PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA
ÚSTAV ANTROPOLOGIE**

Garbologie. Antropologie moderní společnosti

Bakalářská práce

Katarína Popelková

Vedoucí práce: RNDr. Robin Pěnička

Brno 2016

Bibliografický záznam

Autor:	Katarína Popelková Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita Ústav antropologie
Název práce:	Garbologie. Antropologie moderní společnosti
Studijní program:	Antropologie
Studijní obor:	Antropologie
Vedoucí práce:	RNDr. Robin Pěnička
Akademický rok:	2015/2016
Počet stran:	71
Klíčová slova:	etnická minorita; environmentální rasismus; garbologie; konzumní společnost; moderní společnost; odpad; recyklace; skládka; spotřeba; zabbaleeni; životní prostředí

Bibliographic Entry

Author: Katarína Popelková
Faculty of Science, Masaryk University
Department of Anthropology

Title of Thesis: Garbology. The Anthropology of Modern Society

Degree programme: Anthropology

Field of Study: Anthropology

Supervisor: RNDr. Robin Pěnička

Academic Year: 2015/2016

Number of Pages: 71

Keywords: consumer society; consumption; environment; ethnic minorities; environmental racism; garbology; landfill; modern society; recycling, waste; zabbaleen

Bibliografický záznam

Autor:	Katarína Popelková Prírodovedecká fakulta, Masarykova univerzita Ústav antropológie
Názov práce:	Garbológia. Antropológia modernej spoločnosti
Študijný program:	Antropológia
Študijný odbor:	Antropológia
Vedúci práce:	RNDr. Robin Pěnička
Akademický rok:	2015/2016
Počet strán:	71
Kľúčové slová:	etnická minorita; environmentálny rasizmus; garbológia; konzumná spoločnosť; moderná spoločnosť; odpad; recyklácia; skládka; spotreba; zabbaleeni; životné prostredie

Abstrakt

Předkládaná bakalářská práce se snaží představit problematiku odpadu jako vedlejšího produktu lidské civilizace a ukázat možnosti jeho studia sociálními vědami. Představuje garbologii jako multidisciplinární obor zabývající se odpadem, který může být pro antropologii inspirací. Práce přibližuje dějiny odpadu, jeho produkce a způsobů jeho likvidace. Odhaluje sociální a ideologické jevy a praktiky, se kterými je problém odpadu v současné moderní společnosti spojen, především konzumerismus a environmentální rasismus. Možné perspektivní řešení, jak se s odpadem vyrovnat, vidí autorka ve změně vnímání odpadu lidmi.

Abstract

Presented bachelor thesis tries to introduce the issue of waste as by-product of human civilization and tries to point out possibilities of its study by social sciences. The garbology is presented as multidisciplinary field of study which examines the waste and could be an inspiration for the anthropology. Furthermore, this thesis describes the history of production and disposal of waste. There were also unveiled social and ideological practices which waste implicates – consumption and environmental racism in concrete. The author sees the future in change of human perception of waste.

Abstrakt

Predkladaná bakalárska práca sa snaží predstaviť problematiku odpadu ako produktu ľudskej civilizácie a poukázať na možnosti jeho štúdia sociálnymi vedami. Ako odbor, ktorý môže byť pre antropológiu inšpiráciou, je predstavená garbológia - vedecký multidisciplinárny smer skúmajúci odpad. Práca popisuje dejiny odpadu, jeho vytvárania a spôsobov jeho likvidácie. Odhaľuje sociálne a ideologické javy a praktiky, s ktorými je problém odpadu v súčasnej spoločnosti úzko spojený, najmä konzumizmus a environmentálny rasizmus. Možné budúce riešenia, ako sa s odpadom vyrovnáť, vidí najmä v zmene nazerania ľudí naň.

Zadání bakalářské práce

Student: Katarína Popelková

UČO: 408448

Obor: Antropologie

Vedoucí práce: RNDr. Robin Pěnička

Název tématu (česky): **Garbologie. Antropologie moderní společnosti**

Název tématu (anglicky): **Garbology. The Anthropology of Modern Society**

Zásady pro vypracování:

Bakalářská práce bude vypracována formou literární rešerše s cílem popsat vznik a vývoj garbologie jako vědecké disciplíny zabývající se výzkumem moderní společnosti ve vztahu k odpadu. Popsány budou metody garbologického výzkumu, výzkumné možnosti, styčné plochy s dalšími obory a využití garbologie v antropologii. Zároveň budou přiblíženy některé jevy, které souvisí s lidským chováním a odpadem (např. environmentální rasismus, lidé žijící mezi odpady apod.). Výsledkem bakalářské práce bude nástin historického vývoje garbologie a možnosti jejího využívání při výzkumu postmoderní průmyslové společnosti.

Doporučená forma:

Bakalářská práce bude vypracována v jazyce slovenském s využitím počítače a textového editoru. Zdroje budou citovány dle úzu v oboru obvyklém. Doporučený rozsah práce je 30-50 stran (může však být menší či větší v závislosti na potřebách daného tématu). Práce bude obsahovat vhodné tabulkové a grafické přílohy. Práce bude odevzdána v elektronické formě a v tištěné formě v knižní vazbě v počtu 2 kopií.

Seznam základní odborné literatury:

1. Rathje, W. L. – Cullen, M. (2001): *Rubbish!: The Archaeology of Garbage*. University of Arizona Press, Tucson.
2. Sosna D. – Brunclíková L. (2015): *Odpad pohledem společenských věd: metodická příručka*. Západočeská univerzita, Plzeň.
3. Humes, E. (2012): *Garbology: Our Dirty Love Affair with Trash*. Penguin Group, New York.
4. Edwards, T. (2000): *Contradictions of Consumption. Concepts, Practices and Politics in Consumer Society*. Open University Press, Buckingham.
5. Bourdieu, P. (1990): *The Logic of Practice*. Stanford University Press, Stanford.

Datum zadání práce: 28. 10. 2015

Termín odevzdání práce: 30. 4. 2016

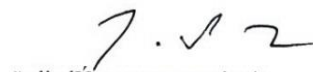
V Brně dne: 8. 12. 2015

L.S.

Podpis:

student

vedoucí práce

ředitel Ústavu antropologie

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som sa rada poďakovala vedúcemu mojej práce RNDr. Robinovi Pěničkovi za konzultácie, požičanie literatúry, odborné pripomienky, cenné rady a čas, ktorý si na mňa počas tvorby predkladanej bakalárskej práce vždy našiel.

Prehlásenie

Prehlasujem, že bakalársku prácu som vypracovala sama s použitím informačných zdrojov, ktoré sú v práci citované.

V Brne, dňa 25. 5. 2016

.....

Podpis

Obsah

Úvod	11
1. Koncept odpadu a garbológia ako vedecká disciplína.....	12
2. Odpad a jeho dejiny.....	20
2. 1. Dejiny odpadu v Európe	22
2. 2. Dejiny odpadu v Spojených štátoch amerických.....	25
3. Odpad a konzumizmus	43
4. Odpad a rasizmus	50
5. Narábanie s odpadom a perspektívy jeho využitia	54
Exkurz: Alternatívne spôsoby narábania s odpadom: <i>zabbaleeni</i>	60
Záver	64
Slovník dôležitých pojmov	65
O autorke	67
Zoznam použitej literatúry.....	68
Zoznam použitých elektronických zdrojov	70

Úvod

Predložená práca si kladie za cieľ ukázať, akú širokú oblasť reality zasahuje problematika odpadu a naznačiť jeho ekonomické, technologické, environmentálne, sociálne a kultúrne súvislosti.

V prvej kapitole sa snažím priblížiť koncept odpadu v sociálnych vedách a prístupy k jeho štúdiu. Charakterizujem garbológiu ako disciplínu, ktorá pracuje s odpadom ako produktom modernej spoločnosti, analyzuje ho ako materiálny jav, prostredníctvom ktorého skúma a vysvetľuje konanie ľudí. Mapujem proces, v ktorom sa vnímanie odpadu a narábania s ním menilo od nečistej práce cez vysokošpecializovanú činnosť až po spoločnosťou oceňovanú ochranu životného prostredia.

Druhá kapitola je venovaná vývoju produkcie odpadu a jeho likvidovania (skládky, spaľovne), dejinám komunálnych odpadových služieb a vývoju riešenia nepriaznivých vplyvov odpadu na život. Táto téma je rozpracovaná samostatne na príklade Európy a Spojených štátov amerických, pričom sledujem aj podobnosti či rozdiely. Dôraz kladiem na obdobie 19. a 20. storočia ovplyvnených priemyselnou revolúciou, svetovými vojnami a zrodom modernej spoločnosti.

Moderná spoločnosť je kontextom ďalšej kapitoly, pretože je od polovice 20. storočia spojená s rapídny nárastom spotreby, ktorej vedľajším efektom je odpad. Konzumizmus je tu sledovaný ako sociálne a kultúrne podmienený jav.

Jedným z najvýznamnejších ideologických faktorov ovplyvňujúcich problematiku odpadu v modernej spoločnosti je environmentálny rasizmus, ktorý je predmetom ďalšej kapitoly.

V poslednej časti popisujem súčasný stav a možnosti, ktoré pre narábanie s odpadom a pre vývoj v postoji ľudí k odpadu znamená recyklácia. Na príklade káhirských zberačov odpadu sa pokúšam prezentovať aj možnosť, že sa v budúcnosti ľudstva môže odpad začať chápať ako plnohodnotná surovina.

1. Koncept odpadu a garbológia ako vedecká disciplína

Prístupy k štúdiu odpadu z hľadiska sociálnych vied, ako ich prehľadne vo svojej práci z roku 2015 predstavujú antropológovia Daniel Sosna a Lenka Brunclíková, sú rozmanité. Niektorí teoretici sa napríklad opierajú o jeho symbolické vymedzenie ako nečistoty a zaoberajú sa ním ako kategóriou reality, ktorej sa ľudia vyhýbajú alebo ju nevnímajú. Iní k nemu pristupujú z hľadiska trvanlivosti či životnosti vecí, kde niektoré objekty majú trvalú, niektoré dočasnú a niektoré, ako odpad, nulovú hodnotu (Sosna – Brunclíková 2015, 9). Iní navrhujú vnímať problematiku odpadu nie z hľadiska jeho materiálnej či symbolickej podstaty, ale ako mnohostrannú menlivú sociálnu kategóriu a pri jeho štúdiu sa zamerať na činnosti, aktivity a procesy, ktoré s odpadom súvisia, ktoré vytvára a vyvoláva (Sosna – Brunclíková 2015, 8-10). Problematika súvisiaca s odpadom a jeho vzťahmi k človeku, ľudskej civilizácii a kultúre je rôznorodá, a možno na ňu nazerať z rôznych uhlov. Garbológia, ktorej názov je odvodený od jedného z amerických slov pre označenie odpadu, nie je ohraničenou vednou disciplínou. Existuje ako multidisciplinárna oblasť štúdia odpadu využívajúca široké východiská. Tie odhaľujú vždy nové súvislosti a môže sa pomocou nich dôjsť k novým poznatkom o človeku v spoločnosti, čo je predmetom štúdia antropológie.

V chápaní a definovaní termínu odpad, tak ako ho archeológovia a sociálni vedci používajú pri svojich výskumných projektoch, sa spomenutá pestrosť významov pojmu a teoretických východísk pochopiteľne odzrkadľuje. Podľa amerického archeológa a profesora antropológie Wiliama Rathjeho je predpokladom na archeologické štúdium odpadu uvedenie si troch hlavných skutočností: 1. tvorba odpadu je jednoznačným znakom existencie človeka a pre poznanie hlbkej minulosti ľudstva poskytuje práve odpad často jediný vierohodný doklad; 2. ak náš odpad bude v budúcnosti kľúčom k poznaniu minulosti, znamená to, že určite vypovedá o našej súčasnosti; 3. odpad je fyzikálnym faktom, ktorý (na rozdiel od písomných dokumentov) dokladá minulosť priamo a nesprostredkovaně (Rathje – Murphy 1992, 10-12). D. Sosna a L. Brunclíková svoju definíciu pojmu *odpad* pre účely garbologických výskumov opreli o štyri aspekty tohto fenoménu: 1. odpad má vždy vzťah k materiálnej rovine reality; 2. odpad ako materiál stráca „odpadnutím“ väzbu na svoju pôvodnú lokalizáciu v priestore, kde ešte odpadom nebol; 3. materiál sa stáva odpadom iba vo vzťahu k organizmu, ktorý ho ako odpad rozoznáva a klasifikuje; 4. materiál môže byť v rôznych fázach svojho života odpadom i neodpadom s rôznou hodnotou, ktorá je kontextuálna a videná perspektívou aktéra (Sosna – Brunclíková 2015, 12).

Tvorba odpadu je znakom prítomnosti produktívnej ľudskej spoločnosti. Ekonomika konzumnej spoločnosti je založená na jeho nadmernej nekončiacej produkcii, ktorej následkom sú kumulujúce sa množstvá odpadu v oceánoch, na uliciach, na skládkach, dokonca priamo v ľudských domovoch. Podľa amerického dokumentaristu a novinára Edwarda Humesa (2012) každý človek na planéte za svoj život osobne zahodí do odpadkového koša približne 102 ton odpadu. Nebolo tomu tak vždy. Najstarší predkovia ľudí nezanechali takmer žiaden odpad, čo môžeme pokladať za dôvod nedostatočných informácií o ich životoch, a za dôvod, prečo to málo, čo po nich máme, je predmetom tak detailného skúmania rôznymi odborníkmi. Avšak odpad, ktorý zahodíme do koša, ani zďaleka nepredstavuje absolútne množstvo celkového odpadu nami vyprodukovaného. Až keď k tým 100 tonám pripočítame odpad spláchnutý do kanalizácie, spálený alebo vyprodukovaný na verejných priestranstvách, získame predstavu o množstve odpadu vyprodukovaného jedným človekom. Po tomto fakte neprekvapí ani informácia, že napríklad obyvateľstvo amerického kontinentu (teda Severnej, Južnej a Strednej Ameriky) je producentom 25% celosvetového odpadu, pričom predstavuje len 5% svetovej populácie. (Humes 2012, 4-9) Tieto čísla vypovedajú o obrovskej spotrebe surovín. Je v záujme civilizácie, aby sa s touto svojou konsekvenciou konzumu adekvátne vyrovnala (Brunclíková – Sosna 2012, 131). Ak by totiž všetky svetadiely vykazovali takú obrovskú spotrebu surovín ako Amerika, boli by potrebné zdroje z piatich planét a nie z jednej (Humes 2012, 95-96).

Ľudská civilizácia sa síce od svojho počiatku snaží skrotiť fenomén plytvania a nehospodárnosti. Aj napriek tomu dnešná konzumná spoločnosť spotrebuje stále viac a produkuje stále viac a viac odpadu. Ani zďaleka si však neosvojila jeho dokonalé spracovanie. Odpad vypovedá o sociálnej, ekonomickej a politickej úrovni spoločnosti a odráža vzorce ľudského správania (Rathje – Murphy 1993, 9-12; Humes 2012, 4-9; Eriksen 2015, 5).

Garbológia je označenie pre smer zaoberajúci sa štúdiom odpadu. Prostredníctvom garbologickej analýzy táto veda dokazuje, že odpad nemusí predstavovať iba nepríjemnosť, ale môže slúžiť na odhalenie každodenných konzumných zvykov jednotlivcov i celých spoločností. Kontext odpadu sa snažia garbológovia pochopiť pomocou prepracovaných metodík, ktoré nezahŕňajú iba teoretické prístupy ale aj terénny výskum. Práve odpad je totižto pojítkom predstaviteľov rôznych odborov, ako napríklad sociokultúrna antropológia, sociálna geografia, archeológia, ekológia, história a ďalšie, ktoré v rôznej miere prispievajú k zdokonaľovaniu metodiky terénnej praxe, čím upresňujú konceptualizáciu odpadu. Výhodou terénneho výskumu je, že poskytuje detailné, neskreslené poznatky, ktoré nedovolia

vedcom, ktorí ich interpretujú, žiadne zovšeobecňovanie. Zároveň je táto metóda nevhodná na štúdium obrovských množstiev odpadu, napríklad z celého štátu. Jej sila je v detailnosti. Výsledky garbológie pomáha interpretovať antropológia (Rathje – Murphy 1992, 9; Sosna – Brunclíková 2015, 31-32, 50-51;). Medzi najznámejšie garbologické výskumy patrí výskum amerického archeológa Williama Rathjeho – *Garbage Project*, ktorý započal v roku 1973 v meste Tucson v Spojených štátoch amerických. Členovia tímu v priebehu 30 rokov triedili, kódovali a zapisovali odpad zo skládok, ale hlavne čerstvý odpad z kontajnerov, z ktorého nakoniec vytvorili databázu. Takto vytvorili záznam konzumných vzorcov amerických občanov jedného regiónu. Vernosť značky, spotreba mäsa, spotreba alkoholu, obľúbené sladkosti, prítomnosť dieťaťa v domácnosti – toto všetko boli garbológovia schopní povedať na základe vytvorenej databázy *Garbage Projectu* (Rathje – Murphy 1992, 14, 24; Brunclíková – Sosna 2014, 69).

Náklady na opravu starého počítača často prevyšujú tie na kúpu nového, to isté platí pre auto, chladničku a mnohé ďalšie veci, a práve preto sa veci, ktoré sú ešte použiteľné, stávajú odpadom. Je to preto, že ľudia sú schopní zadovážiť si nové produkty. Z tohto vyplýva, že konzum je úzko spätý s rýchlou produkciou odpadu. Veda sa štúdiom konzumu zaoberá stále viac, a to hlavne v posledných desaťročiach (Eriksen 2015, 7, 166-167). Záujem o pochopenie konzumu, a s ním aj následkov, ktoré bezpodmienečne vyprodukuje, neustále narastá. Odpad, ktorý je neodmysliteľnou súčasťou konzumu, sa naopak s toľkým záujmom nestretáva. Napriek tomu je však v súčasnosti na svete skupina produkujúcich vedcov, publicistov a dokumentaristov, ktorí sa snažia odpad pochopiť, teoreticky ho rozpracovať a priblížiť význam a prínos jeho štúdia laickej verejnosti (Eriksen 2015, 5; Sosna – Brunclíková 2015, 8-12).

Zo všetkého, čo používame a vyprodukujeme, sa časom stáva odpad. Odpad vypovedá o spoločnosti najviac, čo si už dávno uvedomili archeológovia a využívajú tento fakt na popisovanie minulosti zaniknutých kultúr a spoločností. To isté platí aj o súčasných obyvateľoch planéty – dnešný odpad podá budúcnosti svedectvo o nás (Humes 2012, 22-23). Črepy z rozbitých váz, zlomené hroty z kopíí, zlomené meče, zachované kusy látky – to všetko je vykopaný odpad, na základe ktorého archeológovia vedia rekonštruovať život ľudí žijúcich aj pred tisíckami rokov. Na podobnom princípe funguje garbológia – na základe pochopenia zaobchádzania s odpadom sa snaží popísať isté vzorce správania v spoločnosti, ktorú skúma. Snaha o využitie odpadu týmto spôsobom však nie je úplnou novinkou, aj keď dalo by sa povedať, že garbológovia dnes majú prácu zjednodušenú tým, že spoločnosť 20. a 21. storočia produkuje oveľa viac odpadu ako spoločnosti ešte napríklad v 19. storočí, kedy

sa väčšina vecí používala opakovane. Domáci odpad skonzumovali domáce zvieratá, obnosené veci väčšinou pripadli chudobným ľuďom a ľudia celkovo nevlastnili toľko predmetov. Nedá sa však povedať, že by v tom čase nebol žiaden nevyužitý odpad. Ak vynechám už spomínané kategórie odpadu, tak ešte vždy ostávajú ľudské a zvieracie exkrementy a popol, ktoré spôsobovali nepríjemný zápach vznášajúci sa takmer všade. Iba urodzení a bohatí ľudia s ním neprichádzali natoľko do styku ako chudobní, pretože ich domy boli vystavané na kopcoch, poprípade na západnej strane mesta, kde ich od zápachu väčšinou uchránil vietor fúkajúci na východ (Eriksen 2015, 5-8, 24).

Narábanie s odpadom patrilo v minulosti k najnečistejším prácam hodným hanby a opovrhnutia. Naopak sa k tomu však stavia spoločnosť v súčasnosti, kedy sa práca s odpadom úzko spája s ochranou životného prostredia a na rozdiel od minulosti, využíva najnovšie a najnákladnejšie technológie vyvinuté konkrétne len na túto činnosť. Kvalita skládok sa neustále zvyšuje, opravujú sa chyby, ktorých sa stavitelia skládok dopustili v čase, kedy nebolo toľko poznatkov o tejto problematike ako dnes, stavajú sa kompostovacie a recyklačné stanice (Eriksen 2015, 6-7). Zmienky o globálnom otepľovaní na konci 20. storočia preniesli pozornosť spoločnosti na stav životného prostredia. Ľudská činnosť sa aktívne postarala o to, aby jeho stav bol ďaleko od ideálneho. Čo si však pod pojmom ideálne prostredie predstaviť? Predstava vo väčšine prípadov zahŕňa nádhernú prírodu plnú života a nedotknutú človekom. Ťažko však dnes nájsť také miesto na planéte. Ak totiž aj nebude dotknuté moderným človekom, po čase objavíme pozostatky starej civilizácie, základy starých obydľí, odpadové jamy. Ved' predsa už lovecká spoločnosť kopala jamy na svoj odpad. Človek pretvára prírodu, v ktorej žije, a vytvára prostredie vhodné pre svoj život. Možno dnes, keď je planéta domovom pre také veľké množstvo ľudí, je potreba vyhľadávania a dosiahnutia pocitu nedotknutej prírody stále dôležitejšia. Možno aj to núti ľudí dnes uvedomovať si chyby napáchané na prostredí v minulosti, a možno aj preto je dnes záujem o udržanie životného prostredia taký populárny, hoci nie vo všetkých krajinách rovnako (Moran 2006, 34, 57-59). Napríklad v Nórsku so zámerom vzdelania detí na školách v odbore recyklovania vyrobili sériu kreslených rozprávok, v ktorých deti detailne pochopia, ako vzorne recyklovať a oboznamujú sa so základnými hrozbami vyplývajúcimi z neekologického správania obyvateľov planéty. Deti majú vrodenný zmysel pre spravodlivosť a ľahko sa navnadia na hocakú novú vec. Preto je možné apelovať na túto ich vlastnosť a využiť to v prospech budúcej čistoty planéty. Je možné vštepiť im pozitívne hodnotenie správnehoarábania s odpadom. Ved' predsa len človek, ktorý nerecykluje, sebecky odsudzuje iných ľudí aby zaňho túto prácu urobili. Náučné minúty recyklovania sa stretli s obrovským

úspechom, a preto sa často dnes stáva, že rodič, ktorý vo svojom mladom veku nemal to šťastie na detailné vyučenie v oblasti odpadu, je často terčom kritiky svojich detí za neekologické správanie (Eriksen 2015, 134-135).

Z vlastnej skúsenosti môžem tento fakt potvrdiť, pretože od čias, kedy som bola na základnej škole, k nám pravidelne každého pol roka chodil do triedy človek, ktorý nám priniesol nové odpadkové koše. Najväčšia zmena to bola, keď prišiel prvýkrát. Dovtedy bol v triede jeden plastový kôš, kam sme všetci hádzali zvyšky z desiat, obaly od keksíkov a pani učiteľky tam zahadzovali miniatúrne zvyšky kriedy alebo staré špongie na tabuľu, ktoré sa rozpadali od neustálej mokroty. Ale už po prvej návšteve člena recyklačnej čaty zostali v triede koše tri a nad každým z nich bola obrovská farebná nálepka s inou usmiateou postavičkou spolu s popisom odpadu, ktorý patrí do jeho koša. Odvtedy sme triedili, a ak si dobre pamätám, naša trieda vyhrávala každoročne súťaž najlepších triedičov. Nemám síce poňatia, ako presne zistili, ktorá trieda najviac dodržiava farebné nálepky, ale deň voľna, ktorý sme výhrou získali, sme si vždy naplno užili. Samozrejme, že naučené správanie som si odniesla aj domov. U nás doma sa vždy triedilo, aj keď pravdu povediac, je to omnoho jednoduchšie odkedy bývame v rodinnom dome mimo hlavného mesta. Pred domom máme tri kontajnery – na komunálny odpad, na bioodpad a na papier, plus v posledných rokoch pribudlo vreco na plastové fľaše. Vzadu v záhrade máme vlastnú kompostovú jamu, kam zahadzujeme všetky zvyšky zeleniny, ovocia, čajové vrecúška, z ktorých na jar môže byť využiteľný kompost, a ktoré sa rozložia bez toho, aby prilákali mačky z celého okolia. Nevie si predstaviť, že by sme netriedili. Možno práve toto je dôsledkom mojej školskej výchovy k recyklovaniu. Na Slovensku sme síce nemali rozprávky o recyklovaní, ale zasa nám dávali zabrat recyklačné čaty na školách. Doteraz, keď niekedy prídem k starej mame, ktorá na rozdiel od nás býva v hlavnom meste so spoločnými kontajnermi na ulici, rozdiel v zaobchádzaní s odpadom, ktorý spočíva v podmienkach triedenia a dostupnosti zberných nádob, si uvedomujem.

Garbologické výskumy dokazujú, že vzdialenosť medzi obytnou jednotkou, ktorá je producentom odpadu, a kontajnermi na separovaný odpad hrá veľmi významnú rolu v ochote separovať odpad. Preto zvýšenie počtu kontajnerov na separovaný odpad na uliciach veľkomiest môže viesť k jednoduchšej a teda účinnejšej recyklácii zo strany obyvateľov mesta. Preto sa odpadové authority snažia každoročne znižovať vzdialenosť zberných kontajnerov od obytných jednotiek. Aktuálna najkratšia dosiahnutá vzdialenosť v Českej republike je 99 metrov (Brunclíková – Sosna 2014, 87-88; Mýty v oblasti odpadů, 2016). Iné bariéry však vyplávajú na povrch pri starších ľuďoch a hendikepovaných. Napríklad moja

stará mama nemá možnosť ísť každý deň na druhú stranu ulice s tromi taškami rozdielneho odpadu. Starší ľudia sú často odkázaní na pomoc mladších rodinných príslušníkov, čo znamená, že odpadkový kôš je plnený všetkým druhom odpadu, a často čaká na návštevu niekoho z rodiny, aby bol vynesенý. Snáď najskôr separované bývajú plastové fľaše, pretože tie predsa len zaberajú v koši najviac miesta, aj keď z nich vytlačíme vzduch, ako nám diktuje nálepka na plastovom kontajneri. Takže pokiaľ ide o recyklovanie, nie každý je ochotný a schopný sa ho zúčastniť, no je úlohou autorít, aby zistili prečo tomu tak je, a aby prispôsobili podmienky tak, aby každý člen spoločnosti mal možnosť prispieť ku všeobecnému poriadku (Brunclíková – Sosna 2014, 85-89).

Narábanie s odpadom dnes považujeme za akúsi odbornú až vysoko špecializovanú prácu. Environmentalizmus sa stal súčasťou politiky štátov, ľudia si zvykajú na recykláciu, ekologické programy zahŕňajú kooperáciu krajín kvôli zachovaniu prírody a zdrojov (Moran 2006, 129-130; Eriksen 2015, 6-7). Odpad však aj napriek kvalitným technológiám a špičkovej organizácii jeho spracovania neustále pribúda, a to v čoraz väčších množstvách, no ľudia sa stále snažia vytesniť ho zo svojej mysle, akonáhle im zide z očí. Je všeobecne ignorovaný. Akonáhle taška so smetami dopadne do kontajnera a my zavrieme poklop na ňom, odpad pre nás prestal existovať, jeho ďalší život už nás nezaujíma. V mysli ho odsunieme niekam dozadu, odkiaľ ho vytiahneme znova, až keď pôjdeme smeti vyniesť o pár dní. Odpad totiž pre človeka predstavuje symbolického nepriateľa, ktorý sa snaží svojou prítomnosťou narušiť alebo aspoň zneprijemniť pokojné prežitie dňa, a preto sa mu treba vyhýbať, treba docieľiť jeho zneviditeľnenie pre oči členov spoločnosti. Predsa len pohľad do smetného koša nie je ničím, čo by sme si užívali, a nepomáha tomu ani zápach často s ním spojený. A možno je to tým, že odpad človeku pripomína to, že nič nie je večné. Odpad a špina je teda pre človeka predstaviteľom chaosu (Brunclíková – Sosna 2014, 6-10; Eriksen 2015, 6-7, 135).

Inak odpad vnímame, keď sa otvorene stretne s porušením pravidiel týkajúcich sa zaobchádzania s ním. Keď na nedeľnej prechádzke lesom zakopneme o igelitovú tašku plnú smetí, vnímame to veľmi negatívne. Keď na ulici vidíme mladú ženu pokojne nechať urobiť veľkú potrebu svojho psa na chodník, po ktorom denne prejde každý obyvateľ bytovky minimálne dvakrát, pomyslíme si o nej najhoršie a dávame lepší pozor, kadiaľ kráčame, zakaždým keď ňadial ideme. Už nikdy nebudeme môcť stretnúť túto ženu, pozdraviť ju bez toho, aby sme si o nej pomysleli svoje. Ostane pre nás stigmatizovaná ako osoba porušujúca zaužívaný poriadok a pravidlá, ako niekto, kto nedokáže dosiahnuť zneviditeľnenie odpadu. Aj britská antropologička Mary Douglasová (2014, 36) vo svojej knihe píše: „*Špina uráža*

poriadok. Snaha zbaviť sa špiny teda nie je negatívnym prejavom, ale naopak pozitívnou snahou o organizáciu vlastného prostredia.“ Nosná myšlienka Douglasovej teórie totiž definuje odpad ako niečo, čo sa vyskytuje niekde, kde by nemalo. Zjednodušene povedané vlas patrí na hlavu, ale nie do polievky. Igelitka s odpadom patrí do smetného koša, a nie na lesný chodník. Podľa toho odpad narúša poriadok, ak sa vyskytuje niekde, kde by nemal. Tento pocit v nás vyvoláva potrebu upratať ho, zneviditeľniť (Douglasová 2014, 35-36). Otvorené zanedbanie poriadku môže mať za následok spoločenské opovrhnutie a znemožnenie. Poriadkom je v tomto prípade čistý, funkčný chodník pred bytovým domom. Preto je odpad niečo, čo sa vymyká zo zaužívaného poriadku. Schopnosť zneviditeľniť odpad je meradlom vyspelosti, či už skupiny ľudí, spoločnosti alebo štátu. Prejavuje sa v tom, na akej úrovni sú v danej spoločnosti mechanizmy, ktoré narábajú s odpadom a napomáhajú jeho bezproblémovému a rýchlemu presunu na skládku. Zjednodušene povedané, ako často chodí smetiarska služba vynášať verejné kontajnery, či je na uliciach dostatok odpadkových košov, ktorých prítomnosť neláka ľudí zahodiť odpadky na zem, alebo ako ďaleko sa nachádza od mesta skládka, ktorá slúži ako sklad odpadu (Douglasová 2014, 116; Brunclíková – Sosna 2015, 7, 14, 27; Eriksen 2015, 94-95).

Odpad má však aj iné stránky. Paradoxne totiž existujú aj ľudia, ktorí za svoje prežitie vďačia práve odpadu. Po celom svete sú známe skupiny ľudí žijúce na hromade odpadkov, na skládkach, využívajúce práve tento chaos na zadováženie si základných prostriedkov na svoje prežitie. Jednou takou skupinou sú napríklad káhirskí *zabbaleeni*, o ktorých bude reč nižšie. Taktiež existujú ľudia, ktorí síce nie sú odkázaní na život na skládke, no aj tak sa z recesie voči dnešnému konzumnému svetu rozhodli, že nevložia ani cent do existujúceho kolobehu spotreby a produkcie odpadu. Preto po nociach chodia k obľúbeným kontajnerom, vyberajú z nich vhodné veci a istým spôsobom recyklujú to, čo hodinu pred nimi zamestnanec hotela alebo supermarketu vyhodil (Brunclíková – Sosna 2015, 29).

Odpadom môže byť všetko. Považujeme zaň nedojedené jedlo, plastové fľaše či hnijúce šupy od banánov. Podľa nórskeho profesora antropológie Thomasa H. Eriksena (2015, 7) zaň môžeme pokladať aj skupinu ľudí, ktorá nezapadá, je na príťaž, alebo nedokáže podľa predstavy či presvedčenia iných prispievať k rozvoju spoločnosti ako ostatní. Takouto skupinou môžu byť napríklad dôchodcovia, obyvatelia chudobných štvrtí, Rómovia, ľudia odkázaní na podporu štátu, ľudia odlišnej rasy, farby pleti alebo tí s nízkym finančným príjmom. Za odpad môžeme považovať aj nadbytok informácií, ktoré k nám masívne prichádzajú od čias informačnej revolúcie. Vďaka novým technológiám, ktoré nám majú ušetriť čas, máme času čoraz menej. Nevyužívame totiž technológie len na ten účel, na ktorý

sme ich predtým potrebovali, keď sme ich nemali. Práve získaním nového prostriedku sa nám otvárajú nové možnosti, chceme stále vedieť viac, chceme byť stále viac informovaní, a preto viac času trávim na internete. To nás o čas stále viac oberá. S týmto prichádza aj efekt neinformovanosti. Síce sa každý deň dozvedáme neuveriteľné množstvo noviniek a zaujímavostí (napríklad aj vďaka internetu), no aj tak máme neustále pocit, že sú obzory ktoré treba preskúmať, že treba zisťovať ešte viac informácií, aby sme nejakému konkrétnemu problému komplexne porozumeli (Eriksen 2015, 6-7, 126-132).

Modernita a informovanosť so sebou prinášajú pre spoločnosť veľa vedľajších efektov a odpad predstavuje „*najviditeľnejší, najhmatateľnejší a najsmradľavejší*“ z nich (Eriksen 2015, 8). Znakom modernej spoločnosti by však mala byť aj uvedomelosť a informovanosť o istých problémoch, napríklad o odpade. Je dôležité, aby si ľudia uvedomili jednu z hlavných charakteristík odpadu, a to, že je tvárny. Jeho život nekončí vysypaním na skládke, naopak otvárajú sa tým nové možnosti ako z neho získať úžitok iným spôsobom ako dovtedy. To, čo dnes považujeme za odpad, ním zajtra nemusí byť, pretože preň nájdeme lepšie využitie. To, čo je pre jednu rodinu odpadom, pre druhú môže byť zdrojom obživy. Veľmi tenká je hranica medzi použiteľným predmetom a odpadom, a rozmyšľanie nad tým nás privádza k otázke hodnôt. Sú predmety, u ktorých môžeme predpokladať trvalú existenciu. Tieto predmety majú pre nás veľkú hodnotu a tá dokonca časom stúpa. Inak je to pri predmetoch, ktoré sú pominuteľné, ktorých trvanlivosť je obmedzená časovo. Tieto predmety, objekty majú pre nás vysokú hodnotu, no tá časom klesá a s ňou aj náš záujem o ne. Potom odpad predstavuje niečo ako hranicu medzi týmito dvomi kategóriami, pretože vec mení svoju hodnotu pre nás, podľa toho, či ju ešte vieme nejakým spôsobom využiť, alebo sa rozhodneme, že už je ďalej pre nás len odpadom (Brunclíková – Sosna 2015, 8-9; Eriksen 2015, 7-8, 120).

Nadbytočné množstvo informácií získavaných novými technológiami môže byť teda tiež chápané ako odpad. V prípade, že nové informácie po tom, ako ich niekto vysype na skládku zvanú internet, nedokážeme znovu využiť vo svoj prospech, odpisujeme ich zo svojho života a stávajú sa pre nás neviditeľnými a nezaujímavými. Nevyužili sme dostatočne ich potenciál. Všetko, čo stratilo pre jedného svoju hlavnú funkciu, dokáže byť iným pretvorené na niečo iné a užitočné, či už hovoríme o starom nábytku, o múdrostiach starých filozofov, starých ľuďoch na dôchodku. Zo všetkého sa dá vyťažiť nejaký ošoh, dokážeme to pretvoriť na energiu, dar alebo úplne inú komoditu, zkrátka na niečo, čo nás obohatí. Tím, že odpad, hocakého druhu zapojíme do cyklu znovuvyužitia, dosiahneme jeho neviditeľnosť, ale zároveň z toho aj čerpáme ošoh (Eriksen 2015, 125-132, 144-145, 152-153).

2. Odpad a jeho dejiny

V súčasnej dobe sme zahltení informáciami o stave životného prostredia, o tom, ako ľudia prispievajú do zhoršenia stavu prírody, o tom, ako planéta čoraz rýchlejšie siaha na dno svojich možností v tom, ako užiť také obrovské množstvo ľudí, ktoré na nej momentálne, v roku 2016, žije. Deti v niektorých krajinách od malička dostávajú možnosť vzdelania v separácii odpadu a odšťadial, z novín, internetu, a televízie sa na nás dospelých hrnú grafy a štatistiky o tom, ktorá krajina najlepšie recykluje a o tom, ktorá naopak vykazuje najmenšie úsilie v znížení záporného dopadu ľudskej činnosti na prírodu a prostredie. Nesmieme sa však nechať zmiasť. Odpad existuje, odkedy existujú ľudia, pravdou však je, že nie vždy predstavovalo zbavovanie sa odpadu taký problém ako v modernej dobe. Jeho produkcia totiž rastie. Na druhej strane je fakt, že tému problému s odpadom sa dnes darí lepšie šíriť vďaka technológiám, ktoré umožňujú informovanosť veľkého množstva obyvateľstva moderného sveta. V priebehu dejín sa teda mení nielen množstvo odpadu, ale aj jeho vnímanie. Práve ono ovplyvňuje spôsoby, akými sa s odpadom ľudskej spoločnosti vysporadúvajú (Melosi 2005,1; Brunclíková 2015, 12; Eriksen 2015, 134-135;).

Od čias, čo ľudský rod obýva Zem, odpad je jeho verným spoločníkom. Ľudia sa ho väčšinou času zbavovali tým najpohodlivejším možným spôsobom – odhodením, hodením na zem. Z toho vyplýva aj jeho pomenovanie – odpad, niečo čo odpadlo od svojho zdroja, v tomto prípade od ľudskej ruky. Preto už od čias lovecko-zberačskej spoločnosti sa odpad nachádzal všade tam, kde sa nachádzali ľudia. Tí očistili od neho miesta na spanie a miesta, kde sa najviac sústreďovala ich činnosť cez deň, no inak bol odpad všade okolo nich. Táto prax fungovala účinne, pretože spoločnosť kočovala, nikdy neostávala na jednom mieste dlhý čas, pretože bola potreba presunúť sa na iné miesto s bohatšími prírodnými zdrojmi, ktoré budú dostatočné na zabezpečenie neustále sa zväčšujúcej spoločnosti. Keď však skupiny začali zostávať na jednom mieste dlhší čas, k čomu dochádzalo na prelome pleistocénu a holocénu, bolo pre lovecko-zberačskú spoločnosť nevyhnutné štrukturalizovať svoj životný priestor. Už sa nestalo, že by sa celá populácia zodvihla a presunula, napríklad na druhú stranu údolia, tentokrát sa musel presunúť odpad. Toto znamenalo obrovské zmeny v zaužívaných vzorcoch správania ľudí a prispôbovanie sa novému typu života. Zníženie mobility nastalo v určitom období v mnohých kultúrach po celom svete – či už u austrálskych Aborigíncov alebo v japonskej kultúre Jomon. Dnes preto vieme pozorovať rôzne dôsledky spôsobov spôsoby vyrovnania sa s týmto faktom, ktoré sa odrážajú vo zvykoch

charakteristických pre jednotlivé kultúry (Rathje – Murphy 1992, 32-33; Brunclíková 2015, 12-13). Tak ako prechod ľudstva od lovcov a zberačov k usadlému spôsobu života, prejavili sa na tvorbe odpadu a spôsoboch zaobchádzania s ním aj ďalšie historické medzníky. Za tie považujeme prelom 18. a 19. storočia, kedy začala industrializácia, a obdobie po druhej svetovej vojne (druhá polovica 20. storočia), kedy nastáva rast spotreba a konzumizmu (Sosna – Brunclíková 2015, 12).

Všetky ľudské spoločnosti, ktoré kedy na svete existovali alebo existujú, narábajú s odpadom v podstate štyrmi základnými spôsobmi, každé podľa svojich zvykov a vyspelosti. Tieto metódy sú: jednoduché zahodenie alebo zasypanie odpadu vo vykopanej jame či skládke, spálenie odpadu, jeho zrecyklovanie a napokon samotné zníženie produkcie materiálu, ktorý je potenciálnym odpadom (Rathje – Murphy 1992, 33, 219-221). Tieto spôsoby sú používané zároveň a často sa prelínajú, no každá môže byť na inej úrovni kvality. Záleží od toho do akej úrovne sa v danej spoločnosti dostala vďaka technológiám a všeobecnej uvedomelosti jej členov. Napríklad populácia Majov využívala ako skládky otvorené jamy. Tie sa nachádzali v dostatočnej vzdialenosti od obydľí, aby sa predišlo stretu s divou zverou, ktorú by tlejúce zbytky mohli lákať, ale aj aby sa k obydliam nedostal zápach vychádzajúci zo skládky. Do odpadových jám sa hádzal všetok odpad, okrem rozbitých keramických nádob a nepoužívaných mlecích kameňov. Tie využili ako výstuže pri stavaní nových domov a v iných stavebných projektoch. V majskej kultúre pozorujeme zaujímavú adaptabilitu na odpad - vedomí si množstva odpadu, ktoré produkujú, Majovia prispôbili svoje zvyky tak, aby jeho produkcia bola aspoň v niektorých oblastiach menšia. Odklonili sa od starých zvyklostí dávať mŕtvym do hrobov novú zdobenú keramiku, šperky a iné rituálne predmety, ktoré si vyžadovali veľké množstvo surovín, a začali na to používať veci rozbité alebo už nepoužívané (Rathje – Murphy 1992, 33-34)

Ľudia produkovali a produkujú rozličné typy odpadu. Najväčším nepriateľom planéty je tuhý odpad, ktorého je najviac, a predstavuje najväčšie riziko. Pod týmto pojmom dnes rozumíme akýkoľvek vyradený materiál, odpad, ktorý vznikol ľudskou činnosťou, produkciou priemyselnej výroby a poľnohospodárstva, ako aj tzv. komunálny odpad tvorený domácnosťami, rozličnými inštitúciami a obchodom v sídelných jednotkách (Rathje – Murphy, 1992, 46). V priebehu ľudských dejín však neexistujú žiadne nové, doposiaľ nevyskúšané spôsoby zbavovania sa odpadu, menila sa len ich úroveň. Dostupnosť nových technológií menila ich kvalitu, vylepšovala ich, sprístupňovala ich masám a menila tým aj ľudské vnímanie odpadu (Rathje – Murphy 1992, 33).

V nasledujúcich dvoch častiach kapitoly venovanej dejinám odpadu sa pokúsim predstaviť vývoj produkcie odpadu, spôsobov narábania s ním, ako aj posuny v jeho vnímaní. Materiál získaný rešeršovaním literatúry rozdeľujem na časť venovanú Európe, s dôrazom na Anglicko, a druhú časť Spojeným štátom americkým. Dôvodom na takéto členenie je môj poznatok získaný štúdiom literatúry. Ukázalo sa, že problematika odpadu mala v každej tejto oblasti svoje špecifiká, ktorých samostatné rozpracovanie považujem pre moju prácu za prínos. V časti venovanej Európe vychádzam z práce českých antropológov D. Sosnu a L. Brunclíkovej (2015), pre dejiny odpadu v Spojených štátoch amerických bola nosným zdrojom práca amerického profesora environmentálnej a urbánnej histórie Martina V. Melosiho (2005). Pre obdobie po odštartovaní priemyselnej revolúcie platí, že vývoj v narábaní s odpadom a rovnako aj v spôsobe riešenia jeho nepriaznivých vplyvov na život prebiehal v Spojených štátoch dynamickejšie než v Európe. Odráža sa to aj v rozsahu podkapitoly 2.2. Na niektorých miestach textu sa prezentované fakty prelínajú alebo ich porovnávam (prípadne dopĺňam i príkladmi z iných oblastí sveta), pretože medzi oboma mnou vymedzenými oblasťami boli okrem rozdielov aj viaceré zhody a podobnosti, ktoré sú pre pochopenie vývoja problému v globálnom merítku dôležité.

2. 1. Dejiny odpadu v Európe

Hromadenie ľudí na jednom mieste predstavovalo vždy výzvu k zmene zaužívaného spôsobu života. Spolu s výstavbou miest prišlo k nárastu a akumulácii populácie a produkcia odpadu viacnásobne stúpala, a možnosť zahodenia odpadu, tam kde sa človek práve nachádzal, už nepripadala do úvahy. Ak by tak totiž robil napríklad každý obyvateľ Tróje v dobe bronzovej, po pár mesiacoch by bolo celé mesto po pás v odpade. Pravdou totiž je, že problém odpadu sa od počiatku európskych dejín týkal hlavne veľkých prosperujúcich miest, a v Tróji naozaj aj spomínaný problém nastal. Život v Tróji sa totiž riadil veľmi jednoduchým pravidlom – každý odhadzoval svoj odpad na zem okolo seba, vyšplechol ho von oknom. Takáto likvidácia odpadu pretrvávala ešte v 20. storočí v Spojených štátoch amerických – konkrétne v roku 1930, kedy podľa výskumu až skoro 40% zo skúmaných 557 miest, sa stále riadilo touto praxou (Rathje – Murphy 1992, 34-35; Sosna – Brunclíková 2015, 13) Ulice takýchto miest, ako aj ulice Tróje, boli plné domácich zvierat, najmä ošípaných, ktoré hodovali na odpade od svitania do súmraku. Po určitom čase si Trójanania uvedomili, že dokonca ani ošípané a ostatná zver, a tiež najchudobnejší ľudia, ktorí sa prehrabávali cez

zbytky s nádejou, že nájdu niečo, čo budú môcť pretvoriť na zárobok, nedokážu dostatočne rýchlo spracovávať vyprodukovaný odpad na uliciach. Trójanovia vtedy naviezli veľké množstvo čerstvej hliny a porozhadzovali ju po celom povrchu mesta. Hlina sa časom udupala a obyvatelia pokračovali v doterajšej zvyklosti. Len raz za pár rokov museli prestávať dvere a zvýšiť strechu, pretože úroveň terénu mesta sa neustále zvyšovala. Preto sa dodnes niektoré obrovské mestá stredného východu týčia vyššie ako krajina, ktorá ich obklopuje (Rathje - Murphy 1992, 34-38; Sosna – Brunclíková 2015, 13).

Pokusy o riešenie problematiky sa vyskytli zakaždým, keď došlo k zlyhaniu doterajších postupov a poriadku. Už starí Gréci začali vyvíjať zákony a obmedzenia, ktoré mali napomôcť udržaniu čistoty v mestách. Uzákoonili zákaz zahadzovania odpadkov na ulicu. Bolo to v Aténach a tomuto zákonu predchádzalo absolútne prenesenie zodpovednosti za odpad na domácnosti. Civilizácia na Kréte, na rozdiel od tej trójskej, nevyhadzovala svoj odpad von oknom na ulicu, ale ľudia vystavali potrubný systém z dreva, ktorý odvádzal odpad z domácností. V niektorých oblastiach Indie fungoval systém priepustov alebo dokonca toalety so systémom kanalizácie, ktorý odvádzal splašky mimo obývané oblasti. Systém pokút za nedodržanie poriadku bol zavedený v Číne už v 2. stor. pred našim letopočtom (Melosi 2005, 3).

Každý pokladá Rím za priekopníka v technológiách a každý si predstavuje vyspelý systém kanalizácie a akvaduktov, no pravdou je, že Rím na tom nebol spočiatku, čo sa týka odpadu, o nič lepšie ako mestá v jeho okolí. Boli zaň zodpovedné domácnosti, ktoré vyhadzovali svoj odpad buď do rieky, alebo ho odvážali von z mesta do odpadových jám, alebo ho proste vyhodili na ulicu, kde sa oň postarali zvieratá, tak ako v Tróji. Rím sa stal prvou civilizáciou s inštitúciou pre organizovaný zber odpadu v meste už v roku 14 nášho letopočtu. Spôsob zaobchádzania s odpadom odrážal aj sociálnu hierarchiu miest. Pôvod a spoločenské postavenie určovali, ako sa bude s odpadom narábať. V oblasti miest, kde bývali chudobní obyvatelia, sa problému s odpadom neprikladala veľká vážnosť, zatiaľ čo vo štvrti, kde bývali urodzení občania, sa dbalo na to, aby bol odpad rýchlo odvezený z ich okolia, aby s ním neprišli do kontaktu. O odpratanie odpadu z prítomnosti elity sa starali otroci a spodina, najčastejšie v noci, a ako skládka odpadu slúžilo často povodie rieky blízko mesta (Brunclíková – Sosna 2015, 14-16).

Na konci 12. storočia prešli veľké európske mestá významnou zmenou. Zápach, ktorý sa širil z odpadom premočených ulíc, bol znížený alebo úplne eliminovaný vydláždením miest. Prvým európskym mestom s vydláždenými ulicami bol Paríž v roku 1184. Zodpovednosť za odpad mali domácnosti – tie museli udržiavať poriadok a čistotu pred

svojimi obydliami, odpad sa nesmel vyhadzovať na ulicu. Svoj odpad zhromažďovali doma a odovzdávali ho odpadovým čatám, ktoré obchádzali mesto. Aj napriek veľkému úsiliu miest však od 13. storočia prichádza obdobie, kedy problémy s nečistotou a odpadom opakovane ústili do morových epidémií, ktoré rapídne znížili európsku populáciu. Anglická vláda po vypuknutí prvej morovej epidémie v Európe, v roku 1347, síce zakročila vydaním zákonov o zákaze skladovania odpadu popri riekach a vodných zdrojoch, no ani toto opatrenie nezabránilo vypuknutiu ďalších a ďalších epidémií. Je dôležité si uvedomiť, že zodpovednosť za odpad stále niesli domácnosti, nie štát, neexistoval žiadny centralizovaný systém, ktorý by sa o zvoz odpadu a jeho uskladnenie staral. Aj tento fakt teda mohol napomáhať neovládateľnej situácii s hygienou v mestách (Sosna – Brunclíková 2015, 15).

Medzník v narábaní s odpadom v mestách predstavuje priemyselná revolúcia, ktorá znamenala zmenu od ekonomiky založenej na chove zvierat a pestovaní plodín k ekonomike s prevahou priemyselnej výroby. V Anglicku je datovaná do konca 18. storočia. Pred priemyselnou revolúciou bolo vďaka produktívnemu poľnohospodárstvu najbohatšou krajinou. Dôsledkom priemyselnej revolúcie bol populačný rast a s ním aj dopyt po tovare. Aby bola krajina schopná produkovať viac za rovnaký alebo nižší čas ako dovtedy, bola potrebná zmena výroby. Nárast produkcie v mestách, ktorý súvisel s príchodom množstva pracovníkov z vidieka, ovplyvnil rýchlosť spotreby a teda aj produkovania odpadu. Avšak zisk zo zvýšenej produkcie zatienil oči bohatým producentom, a na nejaký čas ostala spoločnosť slepá voči nepriaznivým dopadom. Robotníci v mestách žili v stiesnených podmienkach. Množstvo produktívnych ľudí koncentrovaných na území jedného mesta vyústilo do neovládateľnej situácie s nedostatkom pitnej vody a odpratávaním odpadu z ulíc. Preto na začiatku 19. storočia konečne došlo k vytvoreniu siete služieb, ktoré sa starali o odvoz odpadu a čistotu pitných zdrojov. Príslušné inštitúcie boli zodpovedné za to, aby bola každá domácnosť vybavená vhodnými nádobami na odpad. Zákon o verejnom zdraví z roku 1875 nariadil, aby bol odpad z domácností aj pravidelne zbieraný (Sosna – Brunclíková 2015, 15-16) Teda aj napriek tomu, že priemysel v mestách vytváral pre život nezdravé podmienky, tieto sa, aj vďaka efektívnejšiemu komunálnemu systému, rozrastali. To ústilo do ešte väčšieho negatívneho dopadu na prostredie (Moran 2006, 68-69).

Na konci 19. storočia vznikla v Anglicku prvá spaľovňa odpadu. Mestá si uvedomili, že veľké množstvo vyprodukovaného odpadu je možné zrecyklovať a premeniť ho na energiu. Začali organizovať verejné zbery odpadu, ktorý potom mieril do spaľovne. Prvý pokus spálenia odpadu prebehol v roku 1874 v meste Nottingham, a započal tak éru spaľovní. Návrhy inžinierov boli často chybné a pri spaľovaní dochádzalo k poruchám a kolapsom

techniky. Každá nová generácia spaľovní však bola vylepšená a doladená. V roku 1876 inžinier Alfred Fryer vystaval a dal si patentovať funkčnú spaľovacu pec, ktorá sa stala predlohou pre ďalšie spaľovne navrhnuté neskôr, a to aj na americkom kontinente. Týmto bol vyriešený problém s narastajúcim množstvom odpadu a zápachom s ním spojeným, ktorý bol charakteristickou črtou veľkých priemyselných miest od čias začiatku priemyselnej revolúcie. Nastala tak nová éra zdravotných a hygienických opatrení (Melosi 2005, 38-41).

2. 2. Dejiny odpadu v Spojených štátoch amerických

Civilizácia na severoamerickom kontinente spočiatku nečelila rovnakým problémom s odpadom, ktoré v Európe vyplývali z preľudnenosti miest. Miernil ich dostatok priestoru, prírodných a vodných zdrojov. Vývoj narábania s odpadom v Spojených štátoch amerických však takmer detailne kopíruje ten európsky. V mestách sa odpad najprv vyhadzoval na ulicu, čo postupom času vyústilo do značných problémov. V roku 1657 bolo táto prax zakázaná. Zodpovednosť za odpad prešla na domácnosti. V amerických mestách však nebol rozšírený chov ošípaných tak ako v európskych. Odpad, ktorý na uliciach vtedy predstavovali zbytky jedla a ľudské výkaly, zbierali deti a predávali ho farmárom ako hnojivo. Zvierací tuk sa začal využívať na výrobu mydla a sviečok, ktoré domácnosti predávali. Priemysel a industrializácia, tak ako v Európe, predstavovala v Amerike nárast odpadu, a hlavne výskyt nového typu odpadu – priemyselného. V Spojených štátoch amerických odštartovala priemyselná revolúcia neskôr ako v Európe, asi okolo roku 1850. To však bolo pre priemysel v krajine výhodné, pretože krajina sa mohla poučiť z chýb odpozorovaných v Európe a dostala možnosť zavádzania odpadového systému do krajiny na vyššej úrovni s pomocou overených prístrojov a metód. Aj napriek tomu sa nevyhli problémom s odpadom: vypúšťanie priemyselného odpadu do vodných zdrojov, pri ktorých boli továrne často budované, alebo vypúšťanie priemyselných splodín do ovzdušia. Zároveň bol odpad umiestňovaný i v blízkosti obydľí najchudobnejších obyvateľov, pracujúcej triedy či etnických menšín. Nestalo sa, že by sa v okolí domu bohatých ľudí, elity, nachádzala skládka odpadu. Toto bremeno bolo prenesené na znevýhodnené skupiny ľudí, ktoré vzhľadom na svoje sociálne postavenie nemali šancu sa voči tomu brániť (Sosna – Brunclíková 2015, 16-17).

Veľkým znečisťovateľom ulíc bol až do polovice 20. storočia konský povoz. Zotrvával najmä v službách nákladnej prepravy aj napriek zavedeniu elektrickej dopravy a zostával v mestách veľkým súperom človeka v produkcii odpadu. Na prelome 19. a 20. storočia sa počet koní v amerických mestách približoval 3,5 miliónu, pretože boli nevyhnutne nutné pre

prácu. Štúdie odhadujú počet koní žijúcich v meste New York na 130 tisíc, pričom každý z nich vyprodukoval za deň v priemere 11 kg trusu. Tony hnoja boli denne udupávané do nevydláždených ulíc, a aj napriek tomu, že ich vlastníci museli na základe predpisov hnoj po koňoch zbierať a vynášať mimo mesto, stále ostávali veľké množstvá rozptýlené do ovzdušia a obyvatelia ich dýchali. Majitelia koní často vyhadzovali konský hnoj do vykopaných jám, ktoré v niektorých prípadoch boli v obytných častiach mesta. Tieto jamy boli zdrojom zápachu a nákazy. Ani zavedenie konskej železnice okolo roku 1850 problémy neriešilo. Konské výkaly ohrozovali zdravie cestujúcich a ničili železničné trate, preto zavedenie električiek a motorovej dopravy v druhom desaťročí 20. storočia bolo pre mestá a ich obyvateľov vykúpením (Melosi 2005, 20). Znamenalo totiž úbytok znečistenia výkalmi, a aj keď sa kone na uliciach stále objavovali, ich populácia už zďaleka nebola taká veľká ako predtým. Mestá mohli tiež ušetriť na výdavkoch za odvoz hnoja z ulíc. Znečistenie však nadobudlo inú podobu, čo si ľudia zo začiatku neuvedomovali. Boli radi, že sa zbavili jedného obrovského zapáchajúceho problému. Motorová doprava produkujúca škodlivé výfukové plyny znamenala len zámenu jedného zdroja znečistenia za druhý (Melosi 2005, 21).

V otázke príčin nákazlivých chorôb pretrvávala v Spojených štátoch predstava, že ich dôvodom je ovzdušie nasiaknuté výparmi (miazmou) z močiarov, vlhkých miest, všadeprítomného hnijúceho odpadu a stôk (Melosi 2005, 21; Eriksen 2015, 106). Táto tzv. miazmatická teória načrtla problém, ktorý poukazoval na to, že jediným riešením celocivilizačného problému je zbaviť ulice miest odpadu, a to zavedením kanalizácie, ventilácie a udrzovaním čistoty. Preto bolo treba, aby zodpovednosť za odpad prešla z domácností na mesto. Tento názor sa stal hlavnou myšlienkou doby a mal dopad na vývoj spoločností v Novom svete (Sosna – Brunclíková 2015, 17-18).

Likvidácia odpadu prebiehala viacerými spôsobmi, ktoré sa z dnešného pohľadu zdajú nepremyslené. Väčšina z nich mala vždy po istom čase negatívnu odozvu. Môžeme ich rozdeliť do dvoch kategórií. Do jednej patrí zahadzovanie odpadu do riek a na skládky na voľných priestranstvách, zkrátka rýchle odvezenie odpadu z dohľadu, a do druhej zas využitie odpadu na poľnohospodárske účely (ako krmivo a hnojivo) alebo na opravné práce v meste. Všeobecne platilo, že ak nebola možnosť odpadu využiť, treba sa ho rýchlo zbaviť, kdekoľvek to šlo, a práve vodné toky a skládky boli najpraktickejšie. Odpad zozbieraný v priebehu dňa a v noci bol ráno vyvezený loďou na rieku alebo more ďalej od mesta, kde ho uchytí prúd a zmizol z dohľadu. Opäť sa ale pripomenul, keď prišla správa z mesta ležiaceho dole po prúde so sťažnosťou. Ryby totižto nezjedli všetok odpad nahádzaný

do mora a v meste po prúde tak odpad spôsoboval podobné problémy ako v meste jeho vzniku – zapáchal, znečisťoval vodu, ohrozoval živočíchov vo vode, znemožňoval využívanie pláží a k tomu ešte aj zapchával vchod do prístavu. Zahadzovanie odpadu do vody bolo v niektorých mestách, ako Chicago alebo New York, jedinou možnosťou, pretože rýchla urbanizácia spôsobovala zástavbu mesta a jeho okolia, takže čoskoro bolo problematické vyhradiť miesto na novú skládku, alebo zabezpečiť prístup k tej starej. Odpad z mesta New York bol vyvážený z mysu Sandy Hook južne od mesta New York na otvorené more, kde ho prúdy niesli priamo do Atlantického oceánu. Používať mokrý odpad z potravy z miest ako krmivo pre ošípané sa zdal ako veľmi výhodný spôsob využitia odpadu, časom však štúdie potvrdili, že ošípané kŕmené odpadom sú zdravotne závadné a nevhodné na konzumáciu ľuďmi. Manipulácia s týmto odpadom určeným pre farmy nebola dostatočne hygienicky zabezpečená a v populáciách ošípaných došlo k nárastu výskytu choroby zvanej trichinelóza, parazitickému ochoreniu, ktorým sa človek nakazí zjedením infikovaného mäsa. Práve výskyt parazita tohto ochorenia sa zvýšil u ošípaných až o 14% v priebehu pár rokov, a zodpovedným za to bol odpad, ktorým boli ošípané kŕmené (Melosi 2005, 32-35).

Zástupcov mesta oboznámených s problémom odpadu znepokojoval jeho dopad na verejné zdravie. Zložitosť života v meste spôsobovala obyvateľom ochotným zbavovať sa odpadu správnym spôsobom komplikácie. Ani v 80. a 90. rokoch 19. storočia nebolo stále jednoznačne rozhodnuté, kto má odvoz odpadu z ulíc na starosti. Ľudia často svoj odpad nepozorovane nechávali na verejných priestranstvách, alebo ho hádzali do riek, aby sa vyhli plateniu poplatku za odvoz odpadu z ich domácností. Neorganizovaná likvidácia odpadu jednotlivcami ohrozovala verejné zdravie. Jedným zo spôsobov ako toto vyriešiť, bolo v mestách postupné zavádzanie organizovaného zberu a likvidácie odpadu, či už na komunálnej úrovni alebo zabezpečovaného súkromnými firmami. Mestá začlenili do svojej politiky aj zdravotné oddelenie, ktorému zverili zodpovednosť za komunálne služby. Výbory však mali obmedzené financie a narábanie s nimi riadil štát, preto pre nich nebolo jednoduché zavádzať dlhotrvajúce environmentálne programy. Rivalom k tomuto riešeniu bolo najatie súkromnej služby, čo bolo obľúbené hlavne v malých mestách, ktorým sa zavedenie centrálnej komunálnej služby neoplatilo. Tento systém však ohrozovala korupcia a stretával sa s kritikou občanov (Melosi 2005, 22-27).

Prekvapivo, aj napriek uvedeným skutočnostiam, nebol zber odpadu v mestách prioritou úradníkov. oveľa dôležitejšia bola pre nich čistota a priechodnosť ulíc. Tie boli totiž miestom, kde sa rezidenti stretávali, kadiaľ denne chodili do práce, miestom, kde stávali stánky s jedlom a prebiehal pouličný obchod s rozličným tovarom, kde premávala doprava

a vyrastali deti. S príchodom ťažkých dopravných prostriedkov bolo nevyhnutné vydláždenie ulíc a tie si vyžadovali dôkladné čistenie, lebo odpad bol na nich viac zrejmy ako na hlinených uliciach (Melosi 2005, 25-26).

Najvyužívanejším spôsobom čistenia vydláždených ulíc, potom čo z nich zmizli ošípane požierajúce odpad, sa stalo ručné zametanie. Mohlo by to byť veľmi efektívne, ak by sa k nemu mestá stavali zodpovedne, no len v máloktorých z nich fungovali zametacie čaty s pracovnými hodinami, ktoré by pravidelne odnášali odpad z ulíc (Melosi 2005, 35). Problémom boli ako vždy financie a tiež ochota ľudí vykonávať túto prácu. Preto bolo jednoduchšie zhodiť vinu na sociálne slabších. Tak ako sa menšiny a ľudia z chudobných štvrtí nedokázali brániť, keď bol roky odpad z mesta zvázaný vedľa ich domu, tak sa nedokázali brániť ani voči obvineniam zo znečisťovania mesta. Väčšina z nich boli cudzinci prisťahovaní kvôli práci z oblastí, kde komunálne služby neexistovali, alebo boli ešte len v zárodku, takže nevedeli ako narábať s odpadom (Melosi 2005, 35). Preto podľa môjho názoru by bolo na mieste, keby vtedy mesto poskytovalo obyvateľom ako takú znalosť o odpade, a aby bolo cudzincom umožnené podieľať sa na čistote mesta. Potom by však nebolo na koho zhadzovať vinu, pretože si myslím, že to neboli chudobní, ktorí by vytvárali najviac odpadu, a ak by im bolo poskytnuté vzdelanie o probléme, dokázali by si rýchlo navyknúť na komunálny systém.

Vo veľkých obchodných mestách fungovalo čistenie ulíc dostatočne. Zametacie čaty boli nevyhnuté a pracovali každý deň v určených časoch. Vydláždenie ulíc, ktoré bolo vykonané po zavedení dopravných strojov v meste, teraz spôsobovalo problémy, pretože bolo spravené nevhodným materiálom, ktorý po dlhšom čase nedokázal odolávať opotrebovaniu, drobil sa a komplikoval zametanie. Ako sa mestá stále viac rozrastali, ulíc pribúdalo a financie vyhradené na upratovanie boli minimálne. Ani zvýšenie rozpočtu na upratovanie ulíc však ešte neznamenalo, že k zlepšeniu naozaj dôjde. Peniaze vyčlenené na tieto účely sa totižto často ku prevádzkovateľom komunálnych služieb ani nedostali. Tí preto nemohli vyvíjať nové, nákladnejšie programy. Prieskumy dokázali, že často mestá s nižšími financiami na odpad boli v omnoho lepšom stave, ulice boli menej znečistené ako v mestách s vyšším rozpočtom. Toto len dokazovalo prítomnosť úplatkov a korupcie a politických záujmov medzi úradníkmi komunálnych služieb. Bolo potrebné rozhodnúť, ktoré ulice zametané budú, a ktoré nie. Zväčša sa zametači riadili pravidlom, že zametali ulice radradom. Ak sa totiž rozhodli pre stratégiu zametania hlavných ulíc, po ktorých sa pohybovalo najviac ľudí v meste a kadiaľ viedli obchodné cesty, čoskoro zistili, že okrajové ulice miest kolabujú pod množstvom odpadu, a teda sa museli presunúť tam. Práca na okrajových

uliciach však potom zabrala toľko času, že sa nedokázali vrátiť k pôvodným prioritným uliciam, a takto sa problém stále opakoval. Preto v niektorých mestách boli ulice zametané sporadicky, od jedného konca mesta na druhý, stále dookola. V zimnom období sa veľký dôraz na čistotu ulíc nekládol, oveľa potrebnéjšie bolo neustále zbieranie popola z domácností (Melosi 2005, 34-38).

Prevrat v narábaní s odpadom v meste New York predstavovala činnosť sanitárneho inžiniera Georgea E. Waringa Jr. (1833-1898). Zaužívané metódy sa mu podarilo prepojiť s novodobými a vyslúžil si prezývku *otec moderného odpadového manažmentu*. Rodák zo štátu New York svoje dlhoročné skúsenosti s hospodárstvom na vidieku pretvoril časom do environmentálnych záštokov v oblasti inžinierstva. Vďaka kontaktom, ktoré svojou praxou získal, si vyslúžil pozvanie k podieľaniu sa na rekonštrukcii kanalizačného systému v hlavnom meste. Po úspechoch v New Yorku bol povolaný na Kubu, kde mal zavedením komplexného sanitárneho systému vyriešiť vzrastajúci problém s epidémiou žltej zimnice, vírusom bežným v tropických oblastiach. Vírusom sa však sám nakazil a v roku 1898 chorobe podľahol. Jeho smrť zasiahla spoločnosť, pretože vďaka svojim úspechom a prínosom pre spoločnosť bol veľmi vážený a obľúbený (Melosi 2005, 42-43, Brunclíková – Sosna 2015, 17-18). Sám navrhol projekt na výstavbu oddeleného kanalizačného systému v Lenoxe (štát New York), ktorý odvádzal dažďovú vodu a splašky odlišným potrubím, čím zamedzil aby čistá voda prišla do kontaktu so znečistenou. Práve toto bolo totiž príčinou nákazy žltej horúčky v meste Memphis (štát Tennessee), s ktorou bojovalo (Melosi 2005, 46-47; Humes 2012, 39). Waring však časom za svoj projekt čelil kritike z plytvania financií, keďže jestvoval aj lacnejší, kombinovaný systém kanalizácie. Bol rovnako efektívny ako Waringov, avšak viac sa oplatil veľkým a husto obývaným mestám, kým oddelený systém bol výhodný skôr pre malé mestá. Jeho systém bol tiež odsudzovaný za to, že sa ľahko upchával, a nedostatok šácht zabraňovalo údržbárom v prístupe k často poruchovým oblastiam (Melosi 2005, 47-48; Sosna – Brunclíková 2015, 18).

George Waring kvalitu druhého systému nechcel uznať. Práve jeho oddanosť projektu oddelenej kanalizácie a zlepšovanie techník malo za následok, že jeho meno sa stalo slávnym. Mnohé ďalšie americké mestá si práve od neho nechali navrhnuť svoje kanalizačné systémy. Obrovská príležitosť na aplikovanie nových poznatkov a metód sa mu naskytla, keď vykonával v 90. rokoch 19. storočia funkciu veliteľa pouličných prác v meste New York (Melosi 2005, 48-49).

Aj napriek narastajúcej skupine zástancov bakteriálnej teórie, podľa ktorej sa nákazlivé choroby šíria pomocou mikróbov, ktoré nie sú viditeľné voľným okom, sa Waringovi, ako

zástancovi miazmatickej teórie darilo šíriť svoj názor na podstatu čistého ovzdušia medzi obyvateľmi. Boli to práve výpary z kanalizácie, ktoré on považoval za najväčšie nebezpečenstvo pre obyvateľov, tie pokladal za nositeľov nákazy, a pretože nebol ani lekár ani vedec, bojoval s týmto nepriateľom praktickým, technickým spôsobom (Melosi 2005, 49-50). Dôkladne zanalyzoval príčiny sanitárnych problémov mesta New York a podľa toho navrhol riešenia. Tiež vyzdvihoval prírodné výhody mesta, ako napríklad situovanosť v blízkosti mora, prirodzenú pôdnu drenáž či silné vetry. Veril, že správnym využitím týchto výhod zdroje chorobnosti dokáže odstrániť. Nikdy sa nesnažil hľadať príčinu jestvujúcej situácie, naopak prijal mesto a podmienky v ňom ako nemennú realitu a za svoju úlohu pokladal zlepšenie daných podmienok a dostupných techník. Veril, že takouto stratégiou je pokrok na dosah (Melosi 2005, 51, 64-65).

Jeho obľúbenosť a reálny vplyv na rozhodnutia samosprávy v meste stúpili, keď zavedením zametačov ulíc vytvoril nemálo pracovných pozícií pre obyvateľov ochotných podieľať sa na čistote mesta. Záujem o túto prácu bol vysoký. Plat jeho zamestnancov bol takmer dvojnásobný ako iných, ich prípadné sťažnosti boli vypočuté oddelením sťažností, ktoré zaviedol, a aj napriek štrajkom sa mu podarilo získať v očiach verejnosti rešpekt. Zreorganizoval oddelenie zodpovedné za čistotu ulíc, do vedúcich funkcií dosadil mladých ľudí. Ľudskú pracovnú silu považoval za lepšiu a výkonnejšiu ako prácu strojov, hoci veľa miest dávalo práve im prednosť kvôli vyššej efektívnosti a tiež nižším nákladom. Waringov systém však fungoval a ulice boli čistejšie ako predtým, aj bez pomoci strojov (Melosi 2005, 52-55). Najdôležitejšie však bolo, že odpad už nesmeroval do mora ako za predošlého primitívneho systému. Zahodiť odpad do mora aj Waring síce pokladal za teoreticky veľmi praktické riešenie, no keďže si čím ďalej tým viac uvedomoval potenciál odpadu ako zdroja recyklovaného materiálu, nebol zástancom tejto praktiky. Čisté pláže boli jednoducho krajšie, hygienickejšie a teda vhodné na využitie verejnosťou (Melosi 2005, 58).

Zametači ulíc dostali biele plášte aby neboli prehliadaní, a aby si ich prítomnosť a nevyhnutnosť uvedomovali všetci obyvatelia. Na ich prácu dohliadali dozorcovia, ktorí kontrolovali, či zametači odrobili, koľko podľa rozpisu mali. Práve rezidenti budú totiž na základe ich práce hodnotiť efektívnosť oddelenia a jeho programu. To si Waring uvedomoval, a preto vyžadoval od pracovníkov slušné správanie a nosenie uniforiem. Časom si zametači vybudovali v spoločnosti zaujímavé postavenie, pretože ľudia intenzívne vnímali ich prítomnosť a ich vzhľad pripomínajúci lekárov v bielych plášťoch vyvolával v ľuďoch pocit čistoty a bezpečia. Vraveli im *Biele krídla* (Melosi 2005, 54).

Ďalším, pravdepodobne najdôležitejším a aj najnáročnejším Waringovým projektom pre mesto New York bol v polovici 90. rokov 19. storočia zber a separácia domáceho a hospodárskeho odpadu. Myšlienka znovuvyužitia materiálov vo Waringovi dlho driemala, takže keď nazbieral dostatočné schopnosti, mohol sa naplno pustiť do plnenia svojich predstáv. Po preskúmaní dovtedajších metód kolekcie odpadu a jeho separovania usúdil, že systém je veľmi chaotický a preto aj neefektívny. Sám však nezavádzal nové metódy zberu, na zefektívnenie systému stačila riadna organizácia a v tej sa už osvedčil. Jeho vzťah k odpadu bol iný ako vzťah obyvateľov. Tým stačilo keď ich odpad odviezli, oni za to zaplatili a nezaujímalo ich, čo sa s ním ďalej deje, či spôsobuje ťažkosti inde. Zíde z očí zíde z mysle. Waring si však uvedomoval ekonomický potenciál odpadu. Cieľom bolo odstrániť ho z domácností v čo najrýchlejšom možnom čase. Uchovala sa tak možná finančná hodnota, ktorú si ešte odpad zachovával. Až zvyšný nevyužiteľný odpad bol potom zlikvidovaný spôsobom vhodným pre jeho zloženie (Melosi 2005, 54-57; Humes 2012, 40; Bruncliková – Sosna 2015, 19-20).

Biele krídla, ktoré sa starali o odvoz odpadu z domácností, mali mať podľa Waringa separáciou uľahčenú prácu. Taktiež dúfal v to, že predajom alebo znovuvyužitím niektorých zložiek odpadu sa mu podarí získať financie na podporu ďalších svojich projektov pre mesto. Podstatou bolo, aby všetky domácnosti, verejné budovy, obchody, jednoducho každý, kto produkoval odpad, ho triedil do rozdielnych nádob podľa materiálu. Toto malo urýchliť zber odpadu. Do propagácie a podpory čistoty v meste zapojil aj policajné sily, ktoré využívali svoju právomoc na pokutovanie za priestupky voči správne mu zaobchádzaniu s odpadom. Policajti tiež obchádzali obyvateľov mesta, aby ich oboznámili s podstatou separácie odpadu. Poučenie o jeho teórii a metódach dostali aj úradníci zodpovední za chod mesta. Ich vzdelanie o probléme odpadu považoval Waring za nevyhnutné, pretože práve tí mohli ďalej apelovať na občanov. Vlna vzdoru voči novému systému zo strany občanov bola samozrejme očakávaná. Tí, ktorí odmietali nasledovať pokyny, boli prinajmenšom pokutovaní, no mohli si svojim správaním vyslúžiť aj krátky pobyt za mrežami. Waring využíval svoju pozíciu veliteľa oddelenia a vplyv s pozíciou spojený, aby presvedčil ľudí o tom, že sanitácia nie je len zodpovednosťou mesta, ale tiež zodpovednosťou jednotlivcov, celej komunity. Waringovo oddelenie malo celý proces len zastrešovať (Melosi 2005, 57-58, 60).

Do Waringovho programu zapojení policajti však nepredstavovali jedinou zložku obyvateľstva (okrem samotných zamestnancov oddelenia), ktorú Waring ako majster vo využití ľudských zdrojov zapriahol do práce s odpadom. Jeho ďalším obrovským úspechom bolo založenie *Juvenile Street Cleaning League* (JSCL), v ktorej sa dobrovoľne sústredili deti

aktívne sa podieľajúce na čistote mesta. JSCL bola prvou organizáciou svojho druhu, no v priebehu niekoľkých rokov v meste existovalo viac ako 70 spoločností s rovnakou podstatou. Vznikali tiež aj v iných veľkých mestách v krajine. JSCL bola riadne organizovaná, deti nosili podobne ako *Biele krídla* biele plášte, odznaky a každý týždeň chodili na stretnutia. Boli odmeňované hodnotami podľa svojich činov a týždenne podávali oddeleniu správu o tom, čo pre mesto vykonali. Deti predstavovali vysoko početnú zložku obyvateľstva, za deň obehli celé mesto, dokázali sa nepozorovane a rýchlo pohybovať a ľudia im nevenovali predsa len toľko pozornosti ako strážnikom. Ich pracovnou náplňou bolo zväčša zbieranie šupiek, hasenie drobných požiarov, oboznamovanie ľudí s princípmi odpadového systému a aj hlásenie priestupkov proti nemu (Melosi 2005, 61-63).

Zber odpadu dosahoval dovedy najvyššiu poznanú efektívnosť a rýchlosť, no na nasledovnú separáciu odpadu čoskoro nestačili ani dokonale zorganizovaní Waringovi zamestnanci. V roku 1898 preto vznikla v New Yorku prvá továreň na ručné triedenie odpadu. Pre každý druh odpadu Waring vymyslel znovuvyužitie. Anorganický odpad bol napríklad vhodný na začatie skládky, ktorá po rokoch zakryje napríklad podmáčané miesto, a na jej mieste budú môcť stáť v budúcnosti napríklad parky. Pre tento účel boli popol z domácností a smeti z ulíc ideálne. Takáto skládka bola založená za Waringovej éry napríklad na Rikers Islande v štáte New York. Okrem tohto sa popol a suché smeti z ulice začali využívať aj ako materiál na výrobu prvých ohňovzdorných tehál (Melosi 2005, 59-60).

Priaznivé politické podmienky, ktoré pomohli vzniku Waringovho oddelenia pre čistotu ulíc sa však po čase zmenili a k moci v rade mesta sa dostali ľudia, ktorí Waringovi spôsobovali problémy a celkovo bránili v pokroku mesta na úkor vlastného obohatenia. Po Waringovej smrti nebolo už nikoho, kto by jeho prácu dokázal pred nimi uchrániť. Mnohé jeho projekty boli zrušené a správa mesta sa snažila podkopať jeho úspechy a pokrok, ktorý za jeho velenia dosiahlo. Waringove úspechy však získali celonárodnú pozornosť a stali sa vzorom pre zavádzanie rovnakých alebo podobných metód v mestách po celej krajine. Waring bol vo svojej sanitárnej reforme v amerických mestách úspešný hlavne preto, že zastával jednoznačnú mienku, ktorou bolo, že odpad predstavuje hrozbu pre zdravie občanov a narúša pre život vhodné prostredie. Túto hrozbu možno eliminovať zosúladením obecných a občianskych procesov a záujmov. Úspechy G. Waringa na poli zdravotníckeho inžinierstva sa pre snahy sanitárnych inžinierov v 20. storočí stali základným kameňom (Melosi 2005, 62).

Odpad bol považovaný za zdravie ohrozujúci element a po neustálych problémoch s jeho zbavovaním začali authority vkladať nádej do nových zdravotníckych technológií, ktoré

začiatkom 20. storočia dosiahli úctyhodnej úrovne a boli schopné poskytnúť komunálnym službám nové, vylepšené metódy (Melosi 2005, 38).

Zavedenie spaľovní odpadu predstavovalo v Európe medzník v recyklácii odpadu, no v Spojených štátoch amerických ich zavedenie nebolo jednoduché. Spojené štáty, ako už bolo spomenuté, netrpeli nedostatkom priestoru, a na rozdiel od preplnenej Európy, ich rozloha poskytovala relatívne dosť plochy na zahodenie odpadu. Preto obyvatelia a úrady necítili až takú veľkú potrebu spaľovania ako európskom kontinente. Hoci náklady naň boli omnoho vyššie, štátne autority do spaľovní vkladali nádej. V roku 1885 bol v štáte New York vybudovaný prvý spaľovač odpadu. V roku 1890 Bostonské oddelenie pre verejné zdravie napríklad uznalo výhody kremácie odpadu, no odporúčalo, aby domácnosti spaľovali odpad doma vo vlastných peciach, pretože náklady na zavedenie moderných veľkokapacitných pecí boli príliš vysoké. Spaľovne však aj tak vznikali, pretože výška finančného zisku z premeny pary na elektrickú energiu bola veľmi vysoká a lákavá. Kremáciou odpadu sa skončili časy znečisťovania vôd, nepríjemného zápachu valiaceho sa z prístavov a mestských odpadových jám, odhadzovania odpadu na skládky, ktoré neboli ešte v tej dobe zdravotne ošetrované. V blízkej budúcnosti sa teda očakávalo, že celé Spojené štáty prejdú na spaľovanie odpadu vysokými teplotami, čím sa zbavia problému s hromadením odpadu. Naozaj tomu tak bolo, do desiatich rokov od vybudovania prvej pece sa podľa jej modelu vystavali spaľovne po celej krajine. Boli využívané na spaľovanie organických materiálov a nespáľoval sa v nich zmiešaný odpad, pretože v mnohých mestách bola zavedená separácia a anorganický odpad a popol bolo využiť na opravné práce v meste alebo ich jednoducho zahodiť na skládku (Melosi 2005, 38-41, 155-156).

Odpad ako zdroj tepla a svetla do domácností nebol využívaný až do roku 1905, aj keď napríklad spomínaný návrh bostonského oddelenia pre verejné zdravie na spaľovanie odpadu doma, by ľudí zbavil potreby zadovažovať suroviny na kúrenie, a teda aj míňať prírodné zdroje. Tých však bolo v krajine nadostač, rovnako ako lacných surovín (napríklad petroleja), preto domácnosti k tejto možnosti neinklinovali (Sosna – Brunclíková 2015, 20). Obyvatelia amerických miest nevykročili k recyklácii odpadu práve najochotnejšie, a z dnešného pohľadu sa ich postoj môže zdať spiatočnícky. Z môjho pohľadu a na základe objasnení, ktoré som spomenula, mali ich dôvody logické opodstatnenie. V roku 1905 však sa v New Yorku započal realizovať projekt na prepojenie spaľovne a továrne na výrobu elektrickej energie používanej na svietenie (Melosi 2005, 158).

Postupné presadenie sa bakteriálnej teórie šírenia nákaz z konca 19. storočia malo za následok vznik bakteriologických laboratórií, ktorých objavy mali minimalizovať prenosné

choroby. Zdravotné stanice poskytovali očkovania, no aj napriek týmto preventívnym opatreniam sa choroby dlho nedarilo vyhubiť. Lekári a zdravotnícki pracovníci museli prijať fakt, že ani všetky tieto zákroky samotné nestačia na porazenie nákazlivých chorôb. Kľúčom bolo odstrániť potencionálne liahne baktérií z ľudského dosahu, teda kvalitnými sanitárnymi technikami bojovať s odpadom, tak ako naznačil George Waring a jeho oddelenie. Za čias jeho reformovaného systému odpadového hospodárstva klesla rapídne úmrtnosť v mestách. Táto skutočnosť bola podložená výskumom a nemohla byť prehliadaná. Bolo treba na nej stavať. Ďalšou otázkou doby bolo, kto bude mestské sanitárne služby prevádzkovať. Isté obavy boli, že služba padne do rúk súkromným podnikateľom, ktorí preberú absolútnu moc nad komunálnymi službami a budú využívať odpad na získanie moci a bohatstva. Obavy boli opodstatnené, preto sa nevyhnutnosťou stalo sústrediť starostlivosť o čistotu miest v rukách mestského orgánu, nazývaného najčastejšie ako zdravotné oddelenie či zdravotný úrad. Aký pomalý to bol proces, ukazuje napríklad prieskum z roku 1925, uskutočnený organizáciou *American Child Health Association*. Iba 47 miest z celkového počtu skúmaných 86 miest v Spojených štátoch vtedy priamo zodpovedalo za zber svojho odpadu, a iba 9 miest malo oddelenie mestského zdravia, ktoré na zber odpadu dozeralo. Zdravotné úrady tak vlastne nemali vplyv nad riadením tejto oblasti, ktorá vyžadovala efektívne administratívne a technické znalosti doplnené o základné zdravotné a vedecké poznatky. Začiatok 20. storočia sa preto niesol i v duchu riešenia hygienickej situácie v mestách, ktorá vyžiadala zapojenie vzdelaných odborníkov – inžinierov. Inžinieri sa stali nástrojom vlády na zmierňovanie nepriaznivého dopadu industrializácie na verejnú oblasť. Podporení reformami Georga Waringa, trénovaní v praxi a plne schopní podmaniť si problémy urbánneho prostredia, sanitárnej reforme v 20. storočí dominovali inžinieri (Melosi 2005, 66-70).

Mestskí sanitárni inžinieri – likvidátori odpadkov mali na starosti okrem zberu, separácie a kremácie odpadu aj dodávku vody do miest a kanalizačné siete (Melosi 2005, 71). Zastávali najvyššie miesta v inštitúciách zodpovedných za čistotu ulíc a verejné práce, a vďaka ich pričineniu začali vznikať ústavy, ktoré mali na starosti práve vyššie spomínané práce. Disponujúci širokými environmentálnymi a technickými znalosťami a administratívnou praxou boli lepšie pripravení čeliť problémom s odpadom než mestskí byrokrati a politici, ktorý ich pomoc vyhľadali a najali si ich (Melosi 2005, 77-79).

Komunálne práce poskytovali inžinierom zamestnanie a finančnú stabilitu. Ich povolanie bolo jedno z najstabilnejších a najpočetnejších v krajine. Do ich práce investovali peniaze súkromníci aj mestá a očakávali výborne odvedenú prácu. Medzi inžiniermi vznikala súťaživosť, každý sa snažil o vyvinutie čo najlepšieho systému vhodného pre dané mesto, pre

ktoré boli najatí. Zber a likvidácia odpadu pre nich však naďalej zostávali najťažším poslaním. Dokonale pochopili podmienky, ktoré minulé storočie poskytlo ich predchodcom, a teda vedeli zhodnotiť metódy likvidácie odpadu. To im pomohlo vo vývoji nových metód. S mnohými starými praktikami nesúhlasili a otvorene ich zamietali, ako napríklad vyvážanie odpadu do mora (tento spôsob likvidácie odpadu bol zrušený až v roku 1934). Preto sanitárni inžinieri sústredili svoje znalosti do vyvinutia nových metód, ktoré museli spĺňať ako finančné, tak praktické požiadavky, pri tom však zabudli myslieť na pocity rezidentov miest a popularizáciu svojich poznatkov, ako aj na potrebu zapájania občanov a ich názoru do riešenia sanitárnych problémov. Niekedy v období medzi smrťou G. Waringa a prvou svetovou vojnou preto sanitárna reforma rozdelila jej aktérov do dvoch prúdov. Jeden tvorili technicky a organizačne orientovaní špecialisti na odpad, druhý architekti a stavební inžinieri, inak povedané stavitelia. Cieľ zostal spoločný, no na jeho dosiahnutie nahliadali inak inžinieri pracujúci v mestských službách a inak tí, ktorí zastávali verejné záujmy (Melosi 70, 80-87).

Sanitárni inžinieri teda ďalej riešili problémy spojené so zberom a likvidáciou odpadu a snažili sa ponúknuť administratívne a technické riešenie, zatiaľ čo stavitelia, ktorí boli kumulovaní v občianskych skupinách a organizáciách, sa opierali o podporu a zapojenie verejnosti (Melosi 2005, 88). Podstatnou súčasťou reformy totiž bolo i rozumové uvedomenie si problému zo strany občanov miest. Ľudia získavali vzdelanie a teda vedeli na problém sami nahliadať a navrhovať riešenia inak ako v minulých storočiach a tak, aby mesto prispôbilo svojim predstavám, napríklad zmenili názor na podobu a estetiku prostredia, v ktorom žili. Preto si reforma úzko spojená so zvyšujúcou sa úrovňou urbanizácie vyžiadala postupne i zmenu podoby miest, ale aj zmeny, resp. zladenie postojov vedenia miest a ich obyvateľov (Melosi 2005, 88-90).

Občianske združenia pod vedením architektov a stavbárov boli práve tie, čo sa najviac zaoberali urbánnym plánovaním. Ich cieľom bolo vytvorenie pekného, príjemného mesta, v ktorom sa budú rezidenti a návštevníci cítiť príjemne. Inšpirácie na udržanie čistejšieho ovzdušia prichádzali v mestách z úst členov hnutí za hygienickejšie prostredie, napr. v New Yorku to bola organizácia *Ladies' Health Protective Association* (LHPA), ktorá vznikla v roku 1884 (Melosi 2005, 29). Konkrétne toto hnutie požadovalo zmenu v oddelení mestskej správy, ktoré sa staralo napríklad o údržbu ulíc, ale tiež požadovalo hygienickejší prístup na bitúnkoch, dbanie na čistotu v školách a zlepšenie metód zbavovania sa odpadu. Postupom času hnutia pritiahli záujem verejnosti. Bolo však potrebné, aby si závažnosť problému uvedomili aj predstavitelia mesta, čo nastalo až po tom, čo sa uvedomelá verejnosť v meste vzbúrila proti zaužívanému systému a vyžadovala zmenu. Zaužívaný primitívny systém

narábania s odpadom už nebol, vzhľadom na pribúdajúci počet obyvateľov mesta a nárast zástavby, naďalej dostačujúci (Melosi 2005, 28-31; Sosna – Brunclíková 2015, 17). Spoločné ciele posilňovali vzťahy medzi občanmi a aj mestskú príslušnosť a chuť zapájať sa do vecí mesta. Zaoberali sa vzhľadom budov a parkov v meste, ale aj čistotou mesta napríklad pomocou čističiek odpadových vôd. Vytúženou inováciou sa stali biele domy, ktoré ľuďom pravdepodobne približovali ideál čistoty, krásy a pompézosti oproti špinavému mestskému životu plnému tovární. A ak sa biele domy ešte spojili so zeleným udržiavaným trávnikom, ľudia boli nadšení. Občianskeho združenia teda propagovali sanitárnu reformu hlavne ako estetickú a občiansku. Vyzdvihovali komfort a krásu mesta, zároveň však zanedbávali účinné vedenie verejných prác (Melosi 2005, 89-93).

Niektoré občianske združenia sa naplno venovali zlepšeniu čistoty v meste. Uvedomovali si, že krása mesta je zbytočná, ak je mesto zanesené odpadkami a plné nákazy. V meste sa mala podľa nich spájať krása s čistotou, čím sa docieli žiadúce mesto, ktoré bude vďaka svojim podmienkam prítiahľivé pre obchod a priláka nových nájomníkov, zvýši hodnotu nehnuteľností a mesto bude prekvitať. Združenia teda napríklad podporovali zametačov ulíc v ich dôležitej práci alebo rozdávali kontajnery na odpad. V 20. storočí potreba čistoty ulíc v mestách ešte stúpala, pretože sa v nich zvýšil obchodný ruch. S tým súvisel nárast produkcie odpadu raketovým tempom. Ulice museli byť čisté a priechodné, museli predstavovať čisté prostredie pre obchod. Obyvatelia bohatých, obchodných štvrtí sa vzdŕaľovali od akéhokoľvek zápachu a odpadu, keďže v ich štvrtiach prebiehal zber najpravidelnejšie. Sklárky a spaľovne sa umiestňovali v perifériách miest (Melosi 2005, 96-97; Eriksen 2015, 6).

Postupné vzdŕaľovanie sa záujmov skupín stavebných a sanitárnych inžinierov sťažovalo, ale zároveň paradoxne aj podporilo reformu v 20. storočí. Každý totiž disponoval vlastnými mocnými reformačnými praktikami, každý mal svojich stúpencov (Melosi 2005, 110). Problematika mala aj rodové špecifiká. Zatiaľ čo muži dominovali svetu technického inžinierstva, ženy prostredníctvom ženských spolkov dominovali svetu krásy mesta. Ženské spolky mali zásadný vplyv na zlepšenie zdravotných podmienok miest. Podnikali výstavy pre verejnosť, v ktorých vyzdvihovali dôležitosť sanácie, bojovali za zlepšenie podmienok komunálnych pracovníkov. Okrem toho boli líderkami vzdelávania detí a mládeže v praktikách a dôležitosti sanácie, čo bolo predpokladom na zakladanie detských spolkov (podobných Waringovmu JSCL). Reformátori zastávali rovnaký názor ako kedysi George Waring, a to ten, že sú to hlavne deti, a nadôvažok deti z prísťahovaleckých rodín, ktoré môžu preniesť svoje skúsenosti a vedomosti na rodičov, čím ovplyvnia ich správanie. Americký

urbánny historik Martin Melosi (2005, 106-107) priamo konštatuje, že u mnohých reformátorov prevládalo stereotypné myslenie, podľa ktorého to mali byť práve migranti, kto potrebuje tento typ vzdelania viac ako rodení Američania. Zastávali názor, že sú to hlavne deti, a nadôvažok deti z prisťahovaleckých rodín, ktoré môžu preniesť svoje skúsenosti a vedomosti na rodičov, a tým ovplyvniť aj ich správanie. Z uvedeného vyplýva, že hoci reformátori mali v mnohých smeroch zviazané ruky, podliehali stereotypom a nepodarilo sa im vždy dosiahnuť vytúžené ciele, poskytli stavebnú pôdu svojim nástupcom a nasledovníkom v boji s odpadom (Melosi 2005, 99-107, 110).

Mestské samosprávy s nadšením očakávali dobu, kedy sa odpad podrobí ľuďom a prestane predstavovať hrozbu. Postupom času však aj inžinieri, vedci i rezidenti miest pochopili, že boj s odpadom je beh na dlhú trať a treba sa uspokojiť s každým úspechom, hoc aj malým, pretože očakávania boli vysoké. Reformátorom dávala najviac zabráť snaha o zmenu prístupu členov mestského zastupiteľstva. Tí len neradi zverovali kontrolu nad mestom do rúk úradom ako je polícia či požiarna bezpečnosť, alebo do dlhodobých projektov akými sú výstavba nových komunálnych budov či skrášľovanie ulíc a parkov. V tom nevideli okamžitý vytúžený výsledok, ale naopak veľké plytvanie mestských financií. Práve o dôležitosti dlhodobých projektov sa ich snažili reformátori presvedčiť (Melosi 2005, 111-112). Aj v mestách, kde ešte kontrola nad odpadovou službou stále spadala do rúk súkromných podnikateľov, do vypuknutia prvej svetovej vojny v roku 1914 prešla do rúk miest. Upratovacie programy totižto neboli zväčša navrhované na obdobie dlhšie ako päť rokov, a keďže súkromní podnikatelia si nemohli byť istí, či mesto bude dlhodobo vyžadovať ich pomoc, neboli ani ochotní investovať veľké peniaze do prepracovanejších plánov. Toto sa však mestám neoplatilo, naopak, bola potrebná väčšia prepracovanosť metód, pretože mestá sa stále rozrastali, a zaužívané metódy už skrátka nestačili (Melosi 2005, 111-112, 113-115).

Veľkým prelomom v čistení ulíc bola motorizácia odpadovej techniky, ku ktorej došlo v období medzi rokmi 1899 a 1905 vo väčšine amerických miest. Zavedenie motorových vozidiel malo obrovský dopad na služby praktikované mestskou komunálnou službou. Po novom vydláždení miest prišla zmena v dizajne ulíc, čo poskytlo príležitosť na aplikáciu týchto strojov. Ulice už neboli zložito klenuté a zametačský stroj vedel v podstate dosiahnuť do každého zákutia, ktoré bolo nutné čistiť. Okrem toho poskytol aj novú metódu v boji s prachom. Prach stúpajúci z vozovky predstavoval hrozbu pre zdravie obyvateľov, pretože šíril baktérie zo zaschnutej špiny a exkrementov, ktoré ľudia vdychovali. Zametačský stroj však najprv pokropil prašnú ulicu vodou a potom zametal, teda prach sa menej víril do vzduchu. Stroje sa najviac oplatili v mestách, kde bolo veľa špiny, teda v mestách s vysokým

počtom obyvateľov a obchodných mestách. Tak, ako každá nová metóda a technický výtvarok, sa však aj stroje dočkali kritiky zo strany niektorých mestských úradníkov. Tí spochybňovali tak ich efektivitu, ako aj finančnú výhodnosť oproti klasickým ľudským zametačom. Názory sa teda líšili, a hoci stále viac miest nové stroje kupovalo, využívalo sa najmä ručné zametanie. Vyskytol sa však aj iný problém. Po tom, ako veľa práce prebrali zametačské stroje, pre úrady začínali byť zametači stále menej potrební. Na zametačské práce boli najímaní imigranti, dlhodobo nezamestnaní a ľudia zo slabších sociálnych skupín. Potrebovali aspoň nejakú prácu, preto sa uspokojili aj s nízkou mzdou a nehľadeli na zdravotné problémy (zápaly pľúc, alergie, úrazy), ktoré zo sebou práca zametača prinášala (Melosi 2005, 117-124).

Nerovnosť v sociálnej hierarchii v oblasti narábania s odpadom bola stále viditeľná. Neodrážala sa len v zamestnávaní príslušníkov etnicky a ekonomicky znevýhodnených skupín, ale aj pri zbere odpadu v štvrtiach obývaných týmito ľuďmi. Obchodné štvrte obývané elitou boli upratované takmer každý deň v týždni, na rozdiel od okrajových štvrtí obývaných chudobnými ľuďmi a prisťahovalcami, kde sa upratovalo najviac dvakrát do týždňa. Preto sa nemožno čudovať, že rezidenti centra pozorujúc plno naložené vozy odpadu prechádzajúce mestom cestou z okrajových štvrtí nadobudli predstavu a zastávali názor, že práve chudobní a imigranti produkujú najviac odpadu. Neuvedomili si, že tie množstvá sú také veľké, pretože tam upratovacia služba zavíta dvakrát za týždeň a zotrvali v klamnom presvedčení podporujúcom rasové predsudky. Napríklad výskum z roku 1912 totiž dokázal, že rodení Američania vyprodukujú rozhodne viac odpadu ako čerstvo prisťahovaní Poliaci, Taliani, či Česi žijúci v tom istom meste. Iné prieskumy zas dokázali, že existuje vzťah medzi množstvom produkovaného odpadu a bohatstvom občanov. Práve bohatší, čo v tomto prípade boli rodení Američania, mali produkovať najviac odpadu. Ani výsledky výskumov však nedokázali myslenie bohatých rezidentov čo sa týka etnicity a produkcie odpadu zmeniť (Melosi 2005, 145-149).

Počas prvej svetovej vojny, ktorá trvala od roku 1914 do roku 1918, sa neodmysliteľnou súčasťou života amerických miest stala recyklácia odpadu, vďaka ktorej sa pre takmer všetok domáci odpad našlo iné využitie a nedovolilo sa, aby použiteľné látky alebo predmety dennej potreby skončili na skládke. Heslami doby sa stali šetrenie a recyklácia. V mnohých prípadoch to však nebolo z dôvodu, aký by sme očakávali – environmentálneho, ale skôr z dôvodu obohatenia sa. Odpad sa chápal ako bohatstvo. V tomto duchu sa narábalo so surovinami a produktmi nielen počas vojny, ale aj po jej skončení, kedy hospodárske vyčerpanie z dôvodu vojny v nemálo mestách zapríčinilo nedostatok potravy a iných

materiálov nevyhnutných pre život (Melosi 2005, 163-164,174-175; Sosna – Brunclíková 2015, 20).

Po vojne urbanizácia dosahovala svoje maximum a sanitárny manažment sa musel tiež prispôbovať. Mnoho miest dosiahlo štatút hlavného mesta a takmer 70% usídleného obyvateľstva bývalo v mestách. Problém bol, že mestá neboli naplánované na taký obrovský počet obyvateľov. Nešlo o to, že by v krajine nebol dostatok miesta, práve naopak. Problém tkvel v tom, že toto miesto nebolo využité. Nevznikali nové mestá, ale tie veľké sa rozrastali a plnili. Toto spôsobovalo problém aj komunálnej službe. Ulice neboli rozvrhnuté tak, aby umožňovali rýchly pohyb autám komunálnej zo zberného miesta do likvidačného centra (Melosi 2005, 168-171).

V 20. rokoch utrpeli najväčšie štáty sveta, ako napríklad Sovietsky zväz, ranu v podobe prepadu priemyselnej produkcie voči predvojnovému obdobiu takmer o 90%. V rokoch 1926 až 1929 prebehla zas poľnohospodárska kríza, prinášajúca mnoho štrajkov a nepokojov zo strany pracujúceho ľudu. Tieto všetky faktory môžeme považovať za akýchsi predchodcov veľkej hospodárskej krízy, ktorá ochromila svetovú ekonomiku a trvala od roku 1929 až do polovice 30. rokov 20. storočia. Počas krízy bolo pre mestá ťažké udržať financované súčasné metódy, preto sa vtedy ťažko uvažovalo o inováciách. Odpad bol zbieraný hlavne, aby sa predišlo vznieteniu na funkčných uliciach (Melosi 2005, 163-164,174-175; Sosna – Brunclíková 2015, 20).

Samostatný problém v zaobchádzaní s odpadom predstavujú pre obdobie 20. storočia skládky, ktoré znamenali spoločné riešenie problému znečisťovania vzduchu spaľovňami a zapáchajúceho vzduchu z otvorených odpadových jám (Rathje – Murphy 1992, 84). Ich protagonistom bola skládka Fresno v štáte Kalifornia, založená po prvej svetovej vojne. Bola prvou sanitárnou – zdravotne nezávadnou skládkou v Spojených štátoch amerických. Vytvorili ju v roku 1937 a odpad sa na ňu prestal vyvážať až v roku 1987. Odpad na sanitárnej skládke nebol len jednoducho zvezený, ale bol aj utlačený a prehrnutý vrstvou zeme, čo malo zabrániť prilákaniu divjej zvere k zbytkom potravy v odpade a šíreniu zápachu zo skládky. Niekedy sa na prehrnutie používalo aj sklo alebo umelá pena, materiály, ktoré sa pomaly rozkladajú. Američania v tomto opäť čerpali inšpiráciu z Veľkej Británie, kde trend sanitárnych skládok začal byť populárny už v 20. rokoch. Hoci spomenuté americké skládky vznikajúce počas hospodárskej krízy boli dokonca na vyššej úrovni ako ich britské vzory, boli to stále len predchodcovia vylepšených skládok novej generácie, ktoré sa začali zakladať najmä po druhej svetovej vojne. Vtedy v Spojených štátoch fungovalo až 1400 sanitárnych skládok. Boli najúčinnejším, najekonomickejším a najekologickejším spôsobom likvidácie

odpadu. Počas druhej svetovej vojny sa vo vojenských kempoch prišlo na nové metódy rýchleho ale aj sanitárneho spôsobu likvidácie najrôznejších materiálov. Tie mohli teraz sanitárni inžinieri zakomponovať do praxe. Bola vydaná príručka, podľa ktorej sa začali skládky zakladať a prevádzkovať. Podstatou týchto skládok boli striedajúce sa vrstvy organického a anorganického odpadu, striekané chemikáliami, aby sa spomalilo hnieť. Po skončení prevádzky skládky mohli byť na jej mieste založené rekreačné parky, no nikdy nie budovy, pretože podložie nebolo nikdy dostatočne pevné, ani po mnohých rokoch prekladania vrstiev. Problém ich presakovania do podložja a znečisťovania spodných vôd však dostatočne riešený nebol (Melosi 2005, 182-184).

Názor, že sú to práve skládky, ktoré kontamináciou spodných vôd prispievajú k znečisteniu prostredia, v niektorých oblastiach prevládal, preto sa v nich darilo spaľovniam viac ako skládkam. Spaľovne sa zas dočkali kritiky za znečisťovanie ovzdušia zo strany zástancov skládok. Obľuba niektorého z týchto dvoch spôsobov zbavovania sa odpadu záležala na spoločenskej mienke a tiež na úrovni a implementácii nových metód medzi ľuďmi. Pravdou však zostáva, že dilema medzi spaľovňou a skládkou je dodnes zdrojom ostrých výmien názorov (Rathje – Murphy 1992, 84, 86; Melosi 2005, 182-185; Sosna – Brunclíková 2015, 20-21;).

V roku 1947 bola založená jedna z najväčších a súčasne z hľadiska ekologických dopadov najkontroveznejšia skládka v Spojených štátoch amerických. Rozprestierala sa na západnej časti Staten Islandu v štáte New York. Jej názov je *Fresh Kills* a až do roku 2001 prijímala komunálny odpad z celého štátu New York, kde sa počet obyvateľstva za tie roky pohyboval medzi 14 až 19 miliónmi. Rozprestierala sa na 850 hektároch, z čoho väčšinu tvorili slané močiare, tvoriace prechod pevniny do mora. V priebehu svojich aktívnych rokov táto skládka prijala denne 11 tisíc ton odpadu. Od svojho založenia vyvolávala protesty, najmä medzi občanmi Staten Islandu. Skládka svojimi chybami odzrkadľuje úroveň sanitárneho inžinierstva v dobe, keď bola založená. Na jej dne sa nenachádzala žiadna podložka, ktorá by zabraňovala úniku toxických látok do podzemných vôd a pôdy. Odhaduje sa, že už len New York Harbor vstrebával denne štyri milióny litrov toxických výtokov zo skládky Fresh Kills. V marci roku 2001 skládka prijala svoje posledné sústa odpadu a jej prevádzka bola 22. marca ukončená. V septembri roku 2001 výnimočne prijala trosky z Manhattanu po teroristických útokoch na Svetové obchodné centrum. Od roku 2008 prebieha projekt na jej rekultiváciu a vytvorenie verejného parku na miestach, kde sa rozprestierala (Rathje – Murphy 1992, 3-6, 185, Melosi 2005, 209-210; Humes 2012, 73).

Až do roku 1988 nemali skládky v Spojených štátoch amerických zavedené opatrenia voči znečisťovaniu podzemnej vody, čo znamená, že nekonečné množstvá skládkových chemikálií sa neustále produkuje do podzemných vrstiev pôdy a bude ju znečisťovať a prúdiť v nej ešte mnoho rokov. Od roku 1991 majú všetky skládky na svojom podlaží vrstvu nepriepustného plastu a drenážny systém, ktorý odvádza tekutinu z odpadu (Humes 2012, 24; What is leachate?, 2016).

V 70. rokoch prešli americké mestá veľkými zmenami. Centrá miest už neboli také preplnené ako kedysi, práve naopak, ľudia sa čím viac presúvali do satelitných oblastí miest, kde sa začal rozvíjať aj obchod a vznikali pracovné pozície. Spoločnosť sa menila z mestskej na malomestskú (Melosi 2005, 191). Keďže skládky, spaľovne a ostatné likvidačné zariadenia boli dovtedy umiestňované práve v okolí predmestí, aby k nim z centier nebola dlhá cesta, teraz logicky zaberali miesto pre rozrastajúce sa satelitné časti miest. Nové zariadenia teda museli byť stavané stále ďalej, ale zároveň tak, aby spadali do jurisdikcie mesta. Logistika odpadového inžinierstva naberala na dôležitosti, ale aj komplikovanosti. Štátna legislatíva prijala zákon, vďaka ktorému sa federálna vláda podieľala na organizácii komunálneho manažmentu. Vládne dotácie tvorili základ každého mestského komunálneho rozpočtu (Melosi 2005, 192-193). Najstaršie centrá miest boli zničené, preto započali rekonštrukcie. Mestská infraštruktúra prechádzala zmenami, opravovali sa cesty, kanalizácia, mosty. Na ekonomike zberu odpadu sa zmena z urbánnej spoločnosti odzrkadlila najviac. Náklady naň sa radikálne zvýšili. Občania v prímestských častiach vyžadovali častý zber nákladnými autami, ktoré však predstavovali veľkú hrozbu pre ovzdušie. Preto začínali mať pocit, že mesto zanedbáva svoje komunálne povinnosti, a začali čím ďalej tým viac spoliehať na súkromné firmy, hlavne v kolekcii odpadu z rezidenčných oblastí. Ich výhodou oproti mestskej komunálnej službe bolo, že sa nemuseli spoliehať na dane (Melosi 2005, 196).

Od posledných desaťročí 20. storočia badať v Spojených štátoch amerických trend rušenia starých skládok, väčšinou z hygienických dôvodov. Proti návrhom nových skládok, hoci by boli na najvyššej možnej úrovni, vzrastajú stále väčšie protesty, dokonca väčšie, ako proti tým starým, závadným skládkam. Prečo to tak je? Veľkú rolu v komunálnych službách dnes zohráva ekonomika, politika, a tiež vlastníctvo. Založenie nových skládok mohlo pomôcť logistike odpadu, a teda nemuselo by byť denne prevážané tak obrovské množstvo odpadu naprieč krajinou. Ľudia sa však búria, nikto nechce skládku vo svojej štvrti. Znamená to, že do hry vstupujú aj, alebo najmä, psychologické a politické aspekty problému (Rathje – Murphy 1992, 106-109). O skládkach už ľudia vedia príliš, aby si ich nechali založiť za domom. Podľa Williama Rathjeho (1992, 109) „*problematická, ale už existujúca skládka na*

nevhodnom mieste vyvoláva menej rozhorčenia, než ohlásenie dobre naplánovanej a vhodne situovanej novej skládky.“

3. Odpad a konzumizmus

V nasledujúcej časti práce sumarizujem štúdiom literatúry získané poznatky o jednom z významných sociálnych javov súvisiacich s problematikou odpadu. Ním je spotrebné správanie sa ľudí v modernej spoločnosti. Ľudia od čias rozvoja priemyslu a obchodu, ktorý nastal po druhej svetovej vojne, nakupujú stále viac, než sú ich reálne potreby a vytvárajú tým i stále viac odpadu. Táto kapitola sa zaoberá predovšetkým tým, aké sociálne faktory takéto ľudské správanie, teda konzumizmus, podmieňujú a ovplyvňujú.

Všetky spoločenskovedné pokusy uchopiť problematiku spotreby a konzumizmu je treba, podľa názoru britského sociológa zaoberajúceho sa kultúrou spotreby Tima Edwardsa (2015, 15) východiskovo oprieť o štúdium obdobia konca 19. a začiatku 20. storočia a rozvoj industriálneho kapitalizmu. Tak ako prvá, priniesla aj druhá svetová vojna zmenu správania sa ľudí, a to nielen k odpadu, ale aj životnému prostrediu. Podľa ekologického antropológa Emilia Morana (2006, 132) je pre obdobie po druhej svetovej vojne, teda po roku 1945, totiž charakteristický rapídny nárast konzumizmu a spotreby, ktoré zohrali hlavnú úlohu v sociálnom vývoji spoločností. Už koniec prvej svetovej vojny, ako sa nazdáva Melosi (2005, 176), odštartoval to, z čoho sa postupne stala „*moderná americká ekonomika konzumu a služieb*“ Bola stavaná na zárobkoch z vojny a technických inováciách a podporovali ju aj podmienky nastoleného mieru. Produkcia sa zmenila na sériovú, čo znamenalo aj oddelenie vlastníctva a produkcie. Platy občanov stúpali, vďaka čomu si mohli dovoliť nakupovať viac produktov, ktoré ponúkali predajne so spotrebným tovarom. A že ľudia mali z čoho vybrať, o tom niet pochyb. Vďaka modernému chemickému priemyslu dorazili do krajiny plastové domáce potreby a koberce, linoleum, celofán a kozmetika (Melosi 2005, 176, Sosna – Brunclíková 2015, 22-23, 35). Konzumizmus doby bol umocňovaný hlavne faktom, že vďaka pásovej výrobe a del'be práce boli zamestnanci tovární a manufaktúr schopní vyššej produkcie. To viedlo k lepšiemu peňažnému ohodnoteniu zo strany nadriadených, a teda ľudia mali viac peňazí na mŕňanie ako dovtedy. Ekonomovia sa snažili vrátiť Spojené štáty na ekonomickú a hospodársku úroveň, na akej boli pred vypuknutím hospodárskej krízy. Táto kríza začala práve prepadom akcií na americkej burze v roku 1929 a zasiahla celý svet (Sosna – Brunclíková 2015, 21). K navráteniu predkrízového stavu ekonomiky, priemyslu a hospodárstva bolo treba, aby ľudia začali s narastajúcim tempom kupovať domáce produkty (Moran 2006, 139), čo teraz, po zvýšení mzdy, nebolo problematické. Žiadúce však bolo vyvolať v ľuďoch potrebu na kúpu nových vecí, preto sa konzumácia stala životným štýlom

doby. Noviny a televízia propagovali doslova rozhadzovačný typ života, na ktorý si ľudia stále viac zvykali, stavali sa obchodné centrá, a tak sa započala hlavná éra masívnej exploatacie prírodných zdrojov (Edwards 2000, 1-2; Melosi 2005, 176-177; Brunclíková – Sosna 2014, 70; Sosna – Brunclíková 2015, 21-22).

Neexistuje žiadna presná poučka, ktorá vystihuje, čo vlastne slovo spotreba znamená. Ak chceme tento pojem pochopiť, musíme naň nahliadať ako na komplex spoločenských javov, ktoré zahŕňajú procesy tvoriace kultúru istej spoločnosti, a ktoré vytvárajú spoločenskú, ale aj individuálnu identitu jedincov. Pojem spotreba zahŕňa manipuláciu s peniazmi a zdokonaľovanie ekonomiky, rovnako ako aj politiku a zákony, a to všetko s dopadom na sociálnu hierarchiu a štruktúru spoločnosti. Takáto spoločnosť je potom závislá na úrovni rozvoja industrializmu, ktorý zabezpečuje jej rast a rozvoj. Týmito procesmi vytvorená konzumná spoločnosť a jej konzekvencie na sociálne skupiny rýchlo zaujali vedcov v odboroch ekonómia, psychológia, etnografia, antropológia a tiež sociálnych kritikov. Akademiici týchto odborov aj v súčasnosti skúmajú sociálne praktiky v konzumnej spoločnosti, ich vývoj a dopad, pričom sa sústreďujú na obdobie konca 19. storočia a začiatku 20. storočia, ktoré poznamenal začiatok ekonomickej expanzie (Edwards 2000, 1-3, 15).

Jedným z hlavných znakov konzumnej spoločnosti je vykorisťovanie zdrojov, či už prírodných alebo ľudských. Akousi symbolickou pomôckou konzumu sa stala aj sféra kultúrneho dedičstva. Rozdielne kultúrne zvyklosti alebo fyzický vzhlád príslušníkov rasových a národnostných menšín bol často zdôrazňovaný, čím sa vyzdvihovala ich odlišnosť, čo v neminoritnom obyvateľstve miest evokovalo rozdielne správanie voči týmto skupinám ľudí. Bola vytvorená akási stereotypná mienka o ľuďoch bielej rasy, ktorí symbolizovali čistotu a pokrok. Podporovala názor, že si zaslúžia privilegované postavenie v spoločnosti, čo bolo spojené s imperializmom a kolonializmom svetových veľmocí v 19. storočí. Ich suverenita sa teda premietla aj do konzumu. Naopak, príslušníci minorít boli vnímaní ako sluhovia a otroci. Ich konzumné zvyky boli študované a zaznamenávané. Boli intenzívne zapájaní do konzumu, no na opačnej strane ako ľudia bielej rasy. Nastupovali na pozície v továrňach, kde sa v najväčšom množstve podieľali na masívnej produkcii za najnižšiu mzdu a v nevhodných podmienkach. Práve výroba oblečenia je druhom priemyslu, ktorý najviac využíva ľudskú pracovnú silu. Je zaujímavé si uvedomiť, že práve móda, ktorú sériovo vyrábajú ľudia najchudobnejších krajín za plat, z ktorého nedokáže väčšina z nich užiť rodinu, predstavuje v konzumných krajinách sociálny status (Edwards 2000, 142-144, 146-147).

Konzumný život totiž prináša neustály kolobeh produktov v spoločnosti, čo znamená masívnu produkciu odpadu. Dalo by sa povedať, že konzumovať v skutočnosti znamená odhadzovať. Na to, aby ľudia stále kupovali nové veci, je treba, aby sa tie čo už vlastnia, rýchlo stali nepoužiteľnými, a teda aby ich vyhodili a kúpili nové. Produkcia nových výrobkov vytvorila podmienky pre spotrebu, a tá zas vytvára podmienky pre ďalšiu výrobu (Edwards 2000, 10). Najlepším príkladom sú výrobky na jedno použitie, napríklad tie papierové. Vyhadzovanie zbytkov jedla, zbieranie odpadkov po byte alebo záhrade po každej rodinnej oslave alebo grilovačke na záhrade a umývanie riadu ľudí zaťažujú. Zaberá to čas, ktorý sa dá po vydarenej oslave narodenín domáceho príslušníka určite stráviť lepšie ako v kuchyni pri umývadle. Riešenia poskytla výroba, dokonca by sa dalo povedať, že ho vnútila. Ekonomických cieľ vyvolať v ľuďoch potrebu a chuť na kupovanie nových vecí sa dal dosiahnuť napríklad prostredníctvom papierových výrobkov. Po predstavení jednorazových pohárov a tanierov domácnostiam väčšina z nich prešla na túto alternatívu, pretože bolo jednoduchšie všetok odpad jednoducho nahádzať do vreca, ako dohadovať sa, kto tentoraz upraje po oslave dom. Väčšinou sa už v kontajneri nenašlo pre toto obrovské vrece plné papiera a zbytkov potravy miesto, no ľudia sa mohli spoľahnúť, že ak ho iba oprú o kontajner na ulici, smetiarska služba ho odnesie. Výrobky na jedno použitie boli preto výborným nositeľom myšlienky doby, boli navrhnuté tak, aby sa stali nepoužiteľnými, boli navrhnuté na vyhodenie. Od 70. rokov 20. storočia tvoria papierové výrobky najväčší podiel odpadu na skládkach. Tento princíp neniesli však len papierové výrobky určené na oslavy a stretnutia väčšej skupiny ľudí, ale napríklad aj plasty či elektronika, ktorá slúžila vždy len pár rokov, a potom bolo vždy výhodnejšie zakúpenie novej, modernejšej, ako opravenie tej starej (Melosi 2005, 207; Bruncliková – Sosna 2015, 21-22).

Spotrebiteľ je v kontexte konzumnej spoločnosti chápaný z mnohých uhlov. Konzument má práva, vďaka ktorým, môže nakupovať čo chce, bez obmedzovania alebo manipulovania producentom produktu. Niekedy sa manipulátorom stáva politika štátu alebo politik. Napríklad prezident Spojených štátov amerických Dwight Eisenhower, ktorý zastával túto funkciu v období 1953-1961, nabádal ľudí na kupovanie tovaru rôzneho druhu, a prehlasoval to za akt patriotizmu, ktorý pomôže štátnej ekonomike. Obnovením konzumácie sa naštartuje celý proces produkcie a spotreby. Podobne takto apeloval na Američanov v roku 2001 po vlne teroristických útokov ďalší prezident George W. Bush (v úrade 2001-2009) v zmysle chápania nakupovania ako lieku na ekonomickú krízu (Humes 2012, 6, 58). Množstvo odpadu odzrkadľuje úroveň spotreby – inak povedané, odpad odráža úroveň prosperity krajiny (Edwards 2000, 11-12).

Konzument však môže zastávať aj pozíciu akéhosi nepriateľa producenta. Do tejto skupiny patria odporcovia konzumizmu, ktorý dávajú svoj negatívny postoj najavo cez rôzne kampane a projekty alebo bojkotom. V posledných rokoch sa stretávame s *dumpster divingom* praktikovaným hlavne mladými ľuďmi. Jeho podstatou je zachrániť z kontajnerov pri veľkých nákupných centrách a supermarketoch, čo najviac nepoškodeného jedla, či ušetriť si výdavky a zároveň akýmsi spôsobom poukazovať na súčasné obrovské plytvanie potravinami (Brunclíková – Sosna 2014, 73-74; Sosna – Brunclíková 2015, 29).

Na konzumenta môžeme nahliadať aj ako na pôžitkára, ktorý si čas v obchodoch užíva, napĺňa ho blahom, berie nakupovanie ako voľnočasovú aktivitu (Edwards 2000, 13).

Podľa mňa je pre antropológiu najpodnetnejším uhlom pohľadu ten, kedy konzumenta chápeme ako obeť. Obeť reklamy, ktorá ho psychickou manipuláciou prostredníctvom médií núti konzumovať, lebo kto viac konzumuje, ten je lepší. Nezáleží na tom, akú má človek prácu, ale na tom, ako konzumuje – ako sa oblieka, aké má auto, koľkokrát za týždeň chodí do obchodu. Záleží na viditeľných dôkazoch majetku. Módnym priemysel je dobrým príkladom na tento typ „zotročovania“ ľudí médiami. Reklama značiek v módnom priemysle zohrávala vždy veľkú rolu (Edwards 2000, 12-15, 130). Trendy obliekania sa začali meniť každým ročným obdobím, a nielen na ženy bol vytváraný tlak, aby obohatili svoje šatníky o nové veci, inak by sa totiž vystavili hanbe a posmechu. Preriedenie šatníka minimálne trikrát do roka, a teda nákup nového, modernejšieho oblečenia však znamenalo zbaviť sa niečoho, čo je ešte stále funkčné, neopotrebované, čo sa veľmi líšilo od šetrivého spôsobu života, pozorovaného napríklad v čase prvej svetovej vojny. Na tom však nezáležalo, pretože v tej dobe to znamenalo stavať a udržiavať sociálny status, manifestovať ho práve prostredníctvom módy. Podstatné však bolo, že reklama zahlásila nový trend a ľudia ho nasledovali. Luxus a novota sa v konzumnej spoločnosti tak stali znakmi sociálneho statusu (Edwards 2000, 160, 166-167; Sosna – Brunclíková 2015, 22). Z môjho zúčastneného pohľadu, pozorujeme dnes, v roku 2016, návrat tohto fenoménu. Denne sa na internete stretávam s neskutočným množstvom módných príspevkov, celebrity šíria módu a prostredníctvom nej vyjadrujú svoju odlišnosť od ostatných, čo od nich, ako od modelov, mladí ľudia preberajú a pretvárajú sa na ich obraz. Tým vzniká uniformná „armáda“, za imidžom ktorej síce stál jedinec s túžbou vynikať, no jeho produktom je dav ľudí, z ktorého nevyniká absolútne nikto, keďže sú všetci rovnakí. Idol už teda ďalej nevyniká, čo v prípade, aký som uviedla, teda ak ide o celebritu, znamená, že stráca priazeň zmanipulovanej spoločnosti. Tá skonzumovala čo mohla a vyprodukovala odpad. A médiá v kampani stále pokračujú, neustále produkujú nové a nové idoly pre spoločnosť – pretože jedine permanentná komercia prináša výsledky. V ľuďoch vzniká pocit,

že nesledovať trend, znamená vypadnúť zo spoločnosti. Podľa môjho názoru, ak trend cieľovo sleduje skupinu mladých dospelých, dokáže narobiť v spoločnosti obrovské zmeny, ktoré prejdú celou komunitou, až zasiahnu najmenšiu časť - jedinca. Myslím, že mnoho ľudí žije v strachu, že ich spoločnosť odvrhne, a tak radšej slepo konzumujú. Na tomto je propaganda založená, na vytváraní strachu v ľuďoch, kvôli ktorému budú konzumovať. Konzum teda má potenciál tvoriť a meniť ľudské identity.

Z pohľadu garbológov, ak sa nezameriame na to, že novonastavený konzumný životný štýl mal negatívne sociálne účinky, uvedomíme si druhú stránku problému, ktorý vyplýva z takéhoto spôsobu života ľudí obývajúcich planétu Zem. Napríklad pribúdajúce množstvo smetí z novozaložených, no zato stále viac populárnejších fast foodov, znamenalo najmä obrovský nárast výskytu papierových tanierov a pohárov v odpade (Sosna – Brunclíková 2015, 21-22). Výroba tohto typu produktov nabádala ľudí k zahadzovaniu na zem, takže stúpali množstvá odpadkov popri cestách a na chodníkoch. Bol to práve papier, ktorý začal zaberat' najväčšie percento objemu odpadu na skládkach. Síce v niektorých prípadoch jeho funkciu začal postupne nahrádzať plast (ako napríklad papierové tašky na potraviny nahradené igelitovými), na druhej strane jeho využitie zasa vzrástlo. Papier bol používaný stále viac v kanceláriách a používal sa na reklamné letáky a noviny (Melosi 2005, 207-209). Množstvo plastov stúpalo a naopak množstvá organického odpadu klesali. Od neskorých 40. rokov do skorých 70. rokov 20. storočia stúpala materiálna spotreba v Spojených štátoch o 4-5% ročne, čo bol rýchlejší nárast ako nárast populácie. V tých istých rokoch vygeneroval jeden obyvateľ mesta New York v priemere o 78% viac odpadu ako dovtedy. Odpadu z miest bolo viac ako kedykoľvek predtým a jeho množstvá stále narastali, ako sa ľudia „učili“ novému márnratnému modelu diktovanej konzumácie. Väčšina z neho končila na skládkach, menšina bola spálená alebo recyklovaná (Melosi 2005, 176-177).

Ďalším produktom súvisiacim s rozvojom konzumu v globálnom merítku je plast. Výroba tohto materiálu nebola žiadnou novinkou, prebiehala už od polovice 19. storočia. Až po druhej svetovej vojne sa však stal populárnejším. Mal nahradiť pôvodné materiály, akými bolo napríklad sklo, kov alebo drevo, no mal byť lacný a dostupný pre všetkých. Preto aj ekonomicky slabšia rodina bola schopná nakupovať veľké množstvo výrobkov. Boli schopní nakupovať viac ako dovtedy. Plastové obaly zohrali svoju úlohu po tom, ako vznikli samoobslužné obchody. Bolo treba, aby bol tovar ochránený od množstva ľudí, ktoré okolo neho denne v regáloch prejde, a zároveň poskytoval možnosť umiestnenia čiarového kódu, ktorý zas bránil v krádežiach (Melosi 2005, 177; Sosna – Brunclíková 2015, 22). Obaly mali tiež dopad na zníženie plytvania jedlom, ktoré po zabalení a správnom udržiavaní dokázalo

vydržať dlhšie (Rathje – Murphy 1992, 217). Práve masová výroba dala vzniknúť obchodom, ktoré boli pochopiteľne stavané v najrušnejších častiach miest a v centrách. Spočiatku boli satelitné oblasti, často obývané menšinami, z tohto procesu vynechané. Vďaka ochrane z plastu mohol nakupujúci, ktorý už teraz trávil v obchode viac času, jednoducho vziať tovar do nákupného košíka bez toho, aby musel každý tovar pýtať pri pulte od predavača. Nakupovanie sa takto zrýchlilo, čo zrýchlilo aj spotrebu, no rola predávajúceho ako propagovateľa produktu zanikla. Jeho rolu prebrali pútavé výklady a reklamné letáky. Supermarkety boli stavané a zariaďované tak, aby zákazník obišiel každý tovar a aby sa nechal pútavými obalmi produktov zlákať na ich kúpu. Výhodou plastových materiálov bola aj odolnosť a dlhá životnosť. Tá sa stala problémom až neskôr. Každopádne v dobe rodiaceho sa konzumizmu bol plast obrovským úspechom. Toto obdobie si vyslúžilo kritiku za jednorazové, mrhavé spôsoby spotreby produktov. Za hlavných „organizátorov“ tohto mrhania boli označené práve reklamné firmy neustále vyvíjajúce tlak na zákazníkov, vyvolávajúce potrebu a manipulujúce ľudí do nákupu. Konzum sa postupne rozrástol do všetkých odvetví ľudskej činnosti, stal sa každodennosťou (Edwards 2000, 113-115).

Spojené štáty americké, ktoré v období industrializácie nepoznali vďaka dostatku miesta problém s nájdením vhodného miesta na založenie skládok, spoznali svoj limit práve v období konzumizmu. Likvidácia komunálneho odpadu v mori skončila, no niektoré fabriky ešte aj v 60. rokoch 20. storočia topili svoj odpad v oceáne. Žiadna alternatíva likvidácie neprinášala mestám stopercentnú úspešnosť, preto spôsoby kombinovali. Kal z čističiek odpadu plával do oceánu, zbytky potravy putovali na farmy pre zvieratá, alebo sa stali hnojivom. Zberne skla, gumených materiálov, železa a bazáre s nepotrebným oblečením a domáceho textilu už neprijímali toľko materiálu, ako by si priali, a ako boli zvyknuté v priebehu prvej svetovej vojny. Ochota ľudí darovať alebo recyklovať nepotrebné veci sa ukázala byť omnoho väčšia vo vojnovom období ako v období po vojne. Počas vojny bola motivácia na recyklovanie taká vysoká, že prekážkou nebolo ani vyhľadávanie zberných miest. To sa teraz ukázalo byť príťažou (Melosi 2005, 181-183, 188-189).

Až po centralizácii odpadového hospodárstva, úprave narábania s odpadom v obytných miestach do podoby, akú máme dnes, bolo vypočuté volanie environmentálnych hnutí po potrebe recyklácie. Tento názor sa stal mainstreamom, dokonca politickí reprezentanti začali prijímať túto hodnotu. Využívali recykláciu ako stratégiu k akumulácii zisku. Vďaka tomuto sa recyklácia dostala do povedomia americkej populácie, čo malo za následok snahu o zníženie odpadu pomocou znovuvyužívania nepotrebného. Od 90. rokov minulého storočia je recyklácia odvetvie spracovania odpadu, ktoré nie je nikomu cudzie. Mestá majú svoje

recyklačné programy, podľa ktorých sa ich obyvatelia musia správať, a zároveň nadobúdajú reálnu schopnosť prispievať do šetrenia zdrojmi. Prinajmenšom zavádzanie recyklačných programov postavilo mestských politikov na stranu udržiavania surovín a občanom ukázalo ako konkrétne bojovať s problémom odpadu a s environmentálnymi problémami (Melosi 2005, 222-223). Sila spoločnosti v riešení problémov životného prostredia spočíva v priamej zapojenosti do problematiky, či už podpisovaním petícií, kontaktovaním autorít, účasti na stretnutiach a tak ďalej. Ľudia sú ochotní zapájať sa, a treba im to umožniť. Dym z tovární už naďalej nepredstavuje len vidinu peňazí, ale aj serióznej hrozby pre život (Dunlap 1997, 108).

4. Odpad a rasizmus

Podľa definície amerického sociológa a zakladateľa environmentálneho práva Roberta D. Bullarda (2004, iii) akákoľvek politika, prax alebo nariadenie, ktoré na základe rasy alebo farby pokožky, či už úmyselne alebo nie, narábajú odlišne alebo dokonca znevýhodňujú jednotlivcov v spoločnosti, alebo aj celé komunity ľudí, je považovaná za environmentálny rasizmus. V kapitole o rozvoji konzumizmu som už detailnejšie poukázala na rolu konzumenta ako obeť spotreby, ako obeť reklamného tlaku. Od 80. rokov 20. storočia sa vďaka Benjaminovi Chavisovi, vtedajšiemu lídrovi hnutia za občianske práva Afroameričanov, stretávame s pojmom *environmentálny rasizmus*, ktorý predstavuje úplne inú formu útlaku zo strany konzumnej spoločnosti (Melosi 1995, 8; Sosna – Brunclíková 2015, 23). Zatiaľ čo obeť reklamy sa snažia do spoločnosti konzumom začleniť, rasizmus akéhokoľvek druhu naopak skupiny ľudí z cyklu cielene vylučuje. Sociálne postavenie, teda nie je jediným aspektom pre politiku konzumu, tá pracuje aj s pohlavím, sexualitou, farbou pleti či národnosťou. Benjamin Chavis zaviedol tento termín do praxe, pri štúdiu zvyšujúcej sa nerovnosti medzi životnými a pracovnými podmienkami Afroameričanov a ľudí bielej rasy (Melosi 1995, 8; Edwards 2000, 131-132, 146-147). Nosnú myšlienku v environmentálnom rasizme predstavuje pretrvávajúci názor, že rasa je úplným základom environmentálneho práva a spravodlivosti, a teda zároveň rasa v sebe ukrýva aj emocionálne a intelektuálne prepojenie s občianskymi právami nadobudnutými pred niekoľkými desaťročiami. Podľa toho minoritné spoločnosti, ktoré nemali veľké slovo v minulosti, ho nemajú ani dnes a teda sa nevedia brániť voči nespravodlivosti (Melosi 1995, 10).

Podľa výskumu sociálnych vedcov je od počiatku 20. storočia americká spoločnosť otvorene konfrontovaná s problémami environmentálneho rasizmu, ktorý zasahuje najmä komunity Afroameričanov, Hispáncov, obyvateľov Latinskej Ameriky. Tí sú zároveň aj najnižšie platenými pracovníkmi a najviac sú vystavovaní toxickému odpadu z tovární na spracovanie odpadu, ktoré operujú v ich štvrtiach (Melosi 2005, 211). Množstvá fabrik vystavaných v obytných oblastiach týchto spoločenstiev sú až také vysoké, že to nemožno pokladať za náhodu. Do minoritných štvrtí boli a sú umiestňované továrne, aby sa predišlo konfrontovaniu so silnou opozíciou vyvíjanou obyvateľmi predmestí, ktorí mali väčšiu politickú silu ako sociálne a politicky ignorované minority. Dnes, tak ako v minulosti, pretrváva medzi obyvateľmi beloškých štvrtí amerických miest mienka, že minoritné spoločnosti nemajú záujem o čistotu mesta, a podľa toho sa aj správajú. Táto skutočnosť a jej

dôsledky postupne vyvolali aj vlnu odporu a kritiku namierenú na mestské, ale aj súkromné komunálne služby. Obviňované boli zo zámerného vynechávania alebo zanedbávania napríklad štvrtí obývaných Afroameričanmi. Ja faktom, že skládky a spaľovne boli stavané najviac v štvrtiach obývaných prisťahovalcami z Latinskej Ameriky a Ázie i Afroameričanov. Ich každodenné bytie tak zahŕňalo dýchanie toxických splodín zo spaľovní, voda ktorú používali, bola vystavená toxickému znečisteniu z kontaminovanej pôdy a každé zviera, ktoré sa pohybovalo v ich okolí, bolo potencionálnym roznášačom chorôb (Melosi 1995, 6, 9; Bullard 2004, 2; Melosi 2005, 213). Tieto opakované problémy s nerovnosťou v 80. rokoch 20. storočia vyvrcholili do vzniku Hnutia ekologickej spravodlivosti (*Environmental Justice Movement*), ktoré poskytovalo podporu poškodeným členom spoločnosti. Hnutie sa otvorene stavalo proti týmto problémom, organizovalo protesty a nabádalo ublížených obyvateľov, aby sa bránili. Upozorňovalo na bezprávie, ktorým spoločnosť otvorene nútila určitú skupinu ľudí znášať toxické podmienky na úkor ohrozovania ich vlastných životov. Toto hnutie zohralo a dodnes zohráva veľmi dôležitú úlohu v zavádzaní a udržiavaní rovnosti v environmentálnej problematike (Melosi 1995, 10; Skelton – Miller 2016).

V dôsledku aktivít hnutia a upozornení na existujúci diskriminačný problém zmenili komunálne autority a odpadové firmy taktiku v problémových oblastiach. Vyzdvihovali zdravotnú nezávadnosť nových zariadení na likvidáciu odpadu a propagovali ich ako ekonomické príležitosti – pracovné pozície, podporu pre školy a parky. To vystavilo ľudí z diskriminovaných komunit dileme. Dostali šancu vziať prácu za mizerné peniaze, ktorú bohatší ľudia mohli odmietnuť (Bullard 2004, 20; Melosi 2005, 212). Mohli sa rozhodnúť, či vezmú prácu a budú mať aspoň nejaké peniaze, no vystavia sa zdravotnému riziku, alebo nebudú mať ani prácu ani peniaze. Buď si nechajú vo svojej štvrti fungujúcu skládku či spaľovňu a ponosú všetky následky, ktoré so sebou bude toto zariadenie prinášať, alebo ju odmietnu a pripravujú sa tak o prácu a iné výhody. Akokoľvek sa rozhodli, faktom je, že v očiach majoritnej spoločnosti nikdy nedosiahli rovnocenné alebo aspoň hodnotné miesto v sociálnej hierarchii. Ak prijali skládku a neprotestovali, mesto ich vnímalo ako tých špinavých, čo si nechali postaviť vedľa domu sklad odpadu. Ak neprijali, tak ich brali ako zradcov, ktorí sa nepodieľajú na udržaní spoločnosti, lebo nie sú ochotní podstúpiť žiadnu zmenu pre jej dobro, čo sa dalo čakať, pretože sú prisťahovalci, nemajú ku krajine taký vzťah, ako praví Američania. Toto myslenie, ako som už načrtla vyššie, mali v sebe Američania od počiatkov problémov s odpadom. Je totiž známe, že aj pôvodné americké menšiny trpia rasizmom dodnes. Nezamestnanosť, nedostatočná zdravotná starostlivosť a zamedzený prístup ku vzdelaniu, to sú každodenné problémy napríklad populácie Indiánov (Bullard 2004,

iii, 1, 10-11). Okrem toho domorodí Američania, ako píše Bullard (2004, iii), „*bojujú s najvyššou úrovňou znečistenia v celých Spojených štátoch, a miesta, kde žijú, sú primárnymi miestami na umiestňovanie skládok, spaľovní a riskantných ťažiarских projektov.*“ Rasizmus spočíva vo výhodách a nevýhodách spojených s rasou. V americkom kontexte to znamená privilegovanie ľudí bielej rasy na úkor všetkých ostatných. Každopádne, aj napriek tomu Spojené štáty patrili v roku 2015 podľa Inštitútu svetových zdrojov (*World Resources Institute*) medzi krajiny s najlepšie zavedenou environmentálnou demokraciou (spolu s Lotyšskom, Litvou a Ruskom). Na viacerých príkladoch však pozorujeme, že s niektorými komunitami sa stále nejedná rovnoprávne (Bullard 2004, 21; Worker 2015; Taylor 2016).

Environmentálny rasizmus je skryto podporovaný vládami, právnymi, ekonomickými a vojenskými inštitúciami. Testy atómových zbraní realizované vojenskými inštitúciami, sú najhoršími zásahmi do životného prostredia s dlhodobými dôsledkami. Práve oblasť v štáte Nevada obývaná populáciou Šošónov je testovacou oblasťou založenou po druhej svetovej vojne s najväčším počtom atómových výbuchov (za posledných 45 rokov viac ako 1 000). Medzi ďalšie regióny zničené alebo stále ohrozované atómovou aktivitou patria aj Aljaška či Marshallove ostrovy. Podľa britského denníka *The Guardian* obyvatelia Marshallových ostrovov tvrdia, že atómový výbuch z roku 1954, ktorého sila bola ekvivalentná tisícim výbuchom v Hirošime z roku 1945, zanechal dodnes environmentálne konzekvencie na životnom prostredí a zdravotné dôsledky na ich obyvateľoch (Bullard 2004, 3, 10-11; Borger 2014).

Aj dnes, v 21. storočí, napriek snahe mnohých medzinárodných inštitúcií, akou je napríklad Hnutie environmentálnej spravodlivosti, konzumná spoločnosť pokračuje v prehlbovaní rozdielov a vytváraní nového vrstvenia spoločnosti podľa finančného zárobku a práce, farby pleti a rasy. Nutnosť environmentálnej a ekonomickej rovnoprávnosti sa však nevzťahuje iba na Spojené štáty americké, ale po celom svete zasahuje národy a komunity, ktoré sú pod neustále stúpajúcou hrozbou z nebezpečného odpadu, toxických produktov a environmentálne chybných technológií (Bullard 2004, 21; Skelton – Miller 2016).

Životné prostredie ľudí je ovplyvnené kultúrou ľudí, ktorí sa na jeho tvorbe a udržiavaní podieľajú. A o tom, na akej úrovni kultúra jednotlivcej spoločnosti je, hovoria práve názory a skutky jej členov. Myslím, že ktorýkoľvek druh rasizmu zo strany dominantnej rasy voči minoritám je jednou z najsilnejších bariér rozvoja a dosiahnutia vyspelosti spoločnosti. Žiadna skupina alebo časť spoločnosti by sa nemala stať „odpadkovým košom“ pre inú len preto, že kladie menší odpor. Rasizmus podporovaný štátnymi inštitúciami obraňuje a zvyšuje sociálne výhody a privilégia bohatých komunit a národov na úkor iných, ktoré sú vyčlenené

do pozície, ktorá istým spôsobom vždy závisí od tých bohatších, či už ekonomicky alebo sociálne (Bullard 2004, 4). V mnohých krajinách platia zákony o environmentálnej a občianskej rovnosti, ktoré by mohli spomínané problémy vyriešiť alebo aspoň minimalizovať. Nie v každej krajine však tieto antidiskriminačné zákony prinášajú rovnaké benefity, a preto sú zanedbávané. Rasa zjavne predstavuje styčnú plochu environmentálnych problémov. Nadobudnuté vedomosti o tejto problematike by však mali poskytovať aj solídny základ na diskutovanie problémov a ich následné riešenie, zavádzanie do každodennej praxe, politiky a nariadení takých zásad, ktoré neberú do úvahy rasu, farbu pleti, národný pôvod či výšku príjmu (Bullard 2004, 3, 21).

5. Narábanie s odpadom a perspektívy jeho využitia

V predchádzajúcich dvoch kapitolách som na príklade konzumu a environmentálneho rasizmu ukázala, že pri štúdiu otázok narábania s odpadom v modernej spoločnosti je potrebné brať do úvahy nielen technické, ekonomické, environmentálne a logistické súvislosti, ale i sociálne, kultúrne a ideologické stránky problému.

Všetky doteraz spomenuté spôsoby, akými moderná spoločnosť likviduje odpad - spaľovanie, skládkovanie či recyklácia, majú korene vo Veľkej Británii, odkiaľ ich postupne kopírovali a zdokonaľovali ďalšie krajiny. Už som vyššie popísala výhody a nevýhody väčšiny týchto metód. Pri úvahách o budúcnosti by sa dalo namietat', že odpad je predsa s ľuďmi spojený od nepamäti, tak snáď dnes, v 21. storočí, už musia byť vymyslené možnosti, ako sa s odpadom efektívne vysporadúvať. No stále je čo zlepšovať (Rathje – Murphy 1992, 174-177). Pravdou však je i to, že za storočia boja za čistejšie životné prostredie už ľudia nahromadili dostatok informácií a skúsenosti, ktoré poskytujú celkom dobrý základ do boja o záchranu planéty (Thomas 1997, 347-348).

Skládky boli dostačujúcim riešením dovtedy, kým zápach z nich nezačal vadiť celému mestu, pri ktorom sa nachádzali. Spaľovne odpadu, zároveň produkujúce aj elektrinu, boli akýmsi prvým krokom v ústrety recyklácii. Ich činnosť však bola veľmi nákladná a zložitá v logistike dodávania veľkých množstiev odpadu do spaľovne, pričom paradoxne, len pri spaľovaní veľkých množstiev sa táto technológia oplátila. Po nejakom čase boli tieto typy tovární postupne zatvárané. Klasické spaľovne predstavovali likvidátora odpadu vo veľkom merítke. Pravdou je, že odkedy si bola spoločnosť vedomá množstiev toxických látok, ktoré spaľovne produkujú do ovzdušia, a zároveň toho, aká nákladná je ich činnosť, aktívne sa snažila prerušiť ich činnosť. Vďaka stále zlepšovaným technológiám však spaľovne nevymizli, a využívajú sa aj dnes (Rathje – Murphy 1992, 176-180). Dnešné spaľovne však vďaka pokrokovej technológii využívajú mechanizmy, ktoré výpary redukovujú. Teda aspoň by mali. Záleží od druhu spaľovne, od mesta, štátu, majiteľa, politiky, financií, situovanosti (Rathje – Murphy 1992, 180).

Najoblúbenejšiu tému, čo sa odpadu týka, v súčasnosti rozhodne predstavuje recyklácia. Ani zďaleka to nie je nerozvinuté odvetvie. Ľudia dnes majú síce tendenciu pokladať sa za priekopníkov recyklácie, ak sa im podarí odhodiť plastovú fľašu od nápoja do kontajnera na plasty, no recyklácia je známa už od čias prvej svetovej vojny. Neskôr sa je princíp uplatnil pri spaľovniach produkujúcich elektrinu, a takto by sme mohli začiatky recyklácie stopovať

celými dejinami odpadu. V súčasnosti sa jej darí najlepšie, možno vďaka neustálym aktivistickým podujatiam, ktoré prebiehajú v podstate už od 70. rokov 20. storočia. Ich cieľom je, ktoré majú potrebu upozorňovať na miznajúce sa prírodné zdroje a presadzovať myšlienku trvalej udržateľnosti (Rathje – Murphy 1992, 191, 195-196).

Recyklácia odpadu prešla viacerými etapami a vďaka nej sa podarilo dosiahnuť v boji proti dôsledkom produkcie odpadu viaceré úspechov. Jedným z nich je napríklad systém vratných sklenených fliaš, ktoré boli do zavedenia tohto systému postrachom nielen miest, ale špatili aj okraje diaľnic či lesných chodníkov. Odkedy za každú vrátenú fľašu človek získal naspäť nejaký ten halier, tento typ znečistenia razom klesol z ohromne vysokých čísel na úctyhodne nižšie. Neskôr, po svojom rozmachu v povojnovom období, sklo začal nahrádzať plast. Potreba recyklovať sklo však nikdy nebola taká vysoká ako recyklácia plastu. Sklo sa totiž vyrába z piesku, ktorého je na planéte dostatok. Naproti tomu ceny výroby niektorých plastov sú veľmi vysoké. Preto zavedenie vracania plastových fliaš a ich dostatočná recyklácia by mohla zlepšiť situáciu. Aj môj laický pohľad stačí na poznanie, že sú to práve tieto fľaše, ktoré zaberajú najviac priestoru v odpadkových košoch na verejných priestoroch. Počas svojho pobytu v Nórsku, kde som zažila vykupovanie plastových fliaš i plechoviek, som sa presvedčila, že tento systém je veľmi efektívny. V meste Bergen, kde som žila, som naozaj len málokedy videla niečo z toho v košoch. Priestor na odovzdávanie bol, podobne ako na Slovensku alebo v Česku výkup fliaš, umiestnený priamo v obchodoch a ľudia to využívali. Zdá sa teda, že finančná odmena predstavuje pre ľudí ešte väčšiu stimuláciu ako svedomie, ktoré ich nútilo napríklad istý čas po skončení prvej svetovej vojny recyklovať a darovať veci. Bolo to predtým, ako sa nechali bezhlavo zatahnúť do sveta konzumu. V 21. storočí sa zdá, akoby sa začali ľudia z toho ošialu prebúdzajú (Rathje – Murphy 1992, 196-198, 200, 202, 205-206, 237).

Podľa odborníkov však ani recyklácia skla ani plastu nedosiahne veľmi viditeľné zníženie objemu odpadu na skládkach, pretože, ako som už spomenula vyššie, je to papier, ktorý predstavuje objemového magnáta skládok. Preto ani zdanlivý pokrok nebude až tak citeľný, neposkytne planéte úľavu, aká by sa dala očakávať. To však neznamená, že recyklačný cyklus s papierom neprebíha. S recyklovaným papierom sa stretávame dennodenne, možno to ani nevnímame. Každá krabica, ktorú chytíme do ruky, a je zvnútra zvláštnej sivej farby, je zo spracovaného papiera. Recyklovaný papier sa ďalej používa ako izolácia, na výrobu niektorého toaletného papiera, novín, telefónnych zoznamov či na interiér áut (Rathje – Murphy 1992, 206; Podívejte se co se děje s papírovým odpadem, 2016). Plastové fľaše, ktoré sa u nás nevykupujú, tiež prechádzajú recyklačným procesom, a dávajú

vzniknúť novým fľašiam alebo textilnému materiálu na výrobu oblečenia. Obalové materiály a plastové vrecká slúžia na výrobu nových fólií a obalov. Z recyklovaného skla sa vyrábajú nové sklenené fľaše, alebo sa používa ako prísada do tepelných izolácií či niektorých druhov betónu (Podívejte se co se děje se skleněným odpadem, 2016; Podívejte se co se děje s plastovým odpadem, 2016).

Recyklácia je finančne nákladná záležitosť, preto by dnes bolo potrebné podporovať zvýšenie dopytu po recyklovaných materiáloch. Iba vtedy sa totiž recyklačným firmám oplatí recyklovať a mestám sa oplatí najímať recyklačné firmy. Čím viac materiálu na recyklovanie bude firme dodané, tým viac bude celý proces výhodný a efektívny. Komunita ľudí – mesto – sa musí rozhodnúť, čo bude recyklovať, a čo nie, a podľa toho zriadiť svoj celý komunálny plán (Rathje – Murphy 1992, 210-213). Podieľanie sa ľudí na plánovaní komunálneho systému, na environmentálnych plánoch, je dôležité pre efektívnosť. Komunity musia dostať šancu rozhodnúť, čo je pre ne najlepšie, pretože ony najlepšie poznajú svoje zvyky (Moran 2006, 101, 104). Cieľom však je, aby sa recyklácia oplatila viac než najlacnejšia dostupná iná verzia likvidácie, ktorou je skládkovanie odpadu. Je dôležité, aby s tým boli obyvatelia miest oboznámení, aby toto pochopili. Recyklovať totižto neznamená len hodiť plastovú fľašu do kontajnera na plasty. Recyklačný cyklus sa uzatvorí, ak odpad prevezme firma, plast recykluje, vyrobí z neho nový výrobok, ten poskytne na predaj, človek ho kúpi a má z neho opäť osoh (Rathje – Murphy 1992, 210-213).

Ako popísaná história likvidácie a spracovania odpadu naznačuje, ľudia sa vždy snažili, a stále sa snažia vysporadúvať s odpadom, čo najlepším spôsobom vo všetkých aspektoch. Hoci neexistuje žiadna stopercentná metóda, neznamená to, že boj s odpadom prehrávame. Naopak, práve vďaka nemu sa otvárajú stále nové možnosti, technológie, a áno, samozrejme, aj problémy. Na tie však treba nahliadať štýlom Georga Waringa, podľa ktorého problémy predstavujú len možnosti na zlepšenie (Rathje – Murphy 1992, 186).

Spoločnosť si musí osvojiť recyklovanie a využívanie obnoviteľných zdrojov energie. Cena pohonných hmôt ako je nafta a benzín sa odvíjajú od cien ropy, ktorej je na planéte obmedzené množstvo. Jej spotreba neustále rastie, a teda vysoká cena je trendom budúcnosti. Cena ropy by však mohla predstavovať súčasne i pomocníka v udržateľnosti zdrojov. Ak bude cena vysoká, nebude si ju môcť každý dovoliť, čím sa začne hľadanie alternatív ropy. Palivá skrátka nesmú predstavovať lacný spôsob dopravy, naopak, ich cena musí byť taká vysoká, aby ľudia zvažovali šetrnejší spôsob presunu (Moran 2006, 157).

Environmentalista E. Moran sa nazdáva, že nevyhnutná zmena spôsobu života a spotreby je dosiahnuteľná. Naša budúcnosť však záleží na tom, ako rýchlo dokážeme

zmeniť súčasné zvyky konzumácie, ako dokážeme odolať komercii. Zmena musí začať od jedincov, no tých musí riadiť správna, nová, nestranná politika. Tak sa postupne jedinci so spoločnými záujmami pospájajú a vznikne celá spoločnosť, ktorá sa zas stane vzorom pre ďalšie a ďalšie. Bezúčelné nakupovanie musí byť zastavené, reťazce musia predávať len nevyhnutné veci. Závislosť na nepotrebných produktoch hocakého typu musí skončiť. Ak konzumenti zmenia zvyky, produkcia sa postupne prispôsobí, pretože konzument, okrem toho, že je najväčšou obeťou konzumu, je súčasne jeho najväčším pánom. Treba si naozaj uvedomiť, že nepotrebujeme toľko produktov, koľko máme k dispozícii. Tak ako je to s informáciami, je to aj s produktami. Čím viac ich máme, tým viac chceme, tým viac potrebujeme. Máme síce doma plnú chladničku, skriňu a plné tri garáže, no máme aj dlhy, pôžičky a hlavne starosti. Všetko, čo si pokupujeme, nás prikováva k jednému miestu, na ktorom trávime najviac času. Je teda pochopiteľné, že po čase sa nám to miesto zunuje a chceme zmenu, ktorú dosahujeme opäť novými produktami. Ľudia musia vstať zo stoličky, gauča a musia víť von medzi ľuďmi a začať pozorovať svet. Pretože ten sa od čias druhej svetovej vojny podstatne zmenil (Moran 2006, 158-177).

V priebehu dejín pozorujeme narastajúci záujem o stav životného prostredia. Znepokojenie kvôli znečisteným uliciam, odpor voči skládkam, protesty proti spaľovniam odpadu, záujem o vzdelanie v problémoch globálneho otepľovania, podieľanie sa na tvorbe komunálneho systému a aj samotný nárast záujmu o recyklovanie odpadu, toto všetko sú dôkazy evolúcie environmentalizmu, environmentálneho vedomia. Táto evolúcia prináša neustále zmeny, ktoré sa prejavujú ako na myslení a konaní ľudí, tak na premenách zákonov a vylepšovaní environmentálnej demokracie (Costain - Lester 1997, 15, 35-36). Nie všetky štáty v Spojených štátoch amerických majú dostatok peňazí a ideálne podmienky na revitalizáciu environmentálnych programov. Nové Mexiko, Kansas, Nebraska, Arizona a Utah majú najmenšie odhodlanie k ochrane životného prostredia, čo stále umožňuje znečisťujúcim továrňam fungovať v ich regiónoch. Inštitúcie v týchto štátoch budú aj naďalej vnímať ochranu prostredia iba ako nákladnú zbytočnosť, vďaka čomu budú tieto miesta stále menej atraktívne pre ľudí. Naopak, v štátoch ako New York, New Jersey, Oregon a Florida sa stretáva silná inštitucionálna moc s veľkým záujmom spoločnosti o ochranu prostredia, a teda vytvárajú sa priaznivé podmienky pre implementáciu nových stratégií (Lester 1997, 53-56). Novinár a víťaz Pulitzerovej ceny E. Humes vo svojej knihe (2012, 221) píše: „*V Amerike je jedno mesto, ktoré dosahuje, alebo sa približuje vrcholu každého rebríčku v udržiavaní zdrojov, množstve šetrných budov, čistej dopravy a energetickej výhodnosti*“. Týmto mestom je Portland (štát Oregon). Celé mesto je pretkané chodníkmi pre bicyklistov, ktorí tiež

zaparkuju ľahšie ako vodiči áut. Vo fitness centrách ľudia bicyklovaním generujú energiu a do obchodu chodia s vlastnou taškou, aby nemuseli použiť ponúkanú plastovú. Mesto sa snaží urobiť všetko preto, aby na skládku putovalo čo najmenej odpadu. V roku 2010 bolo až 59% odpadu tohto mesta zrecyklovaného, spáleného alebo zkompostovaného skôr, ako sa dostalo na skládku. Naozaj úctyhodné číslo oproti priemerným 24%. Aj napriek tomu sa mesto snaží pozmeniť svoje odpadové hospodárstvo. Denne totiž putuje 60 nákladných áut na mestskú skládku v meste Arlington. Portland vidí zelenšiu budúcnosť v špeciálnych urýchlených kompostéroch, z ktorých únikové plyny využije ako pohonné hmoty či premení na elektrinu. Na skládke v Arlingtone prebiehajú skúšobné testy splyňovania odpadu, ktoré by malo viesť k jeho až k 99%-nej redukcii. Tieto pokusy sú opäť projektami na dlhé časové obdobie, no do roku 2020 očakáva mesto zmenu k zelenšiemu hospodáreniu s odpadom (Humes 2012, 221-225).

Vo svetle doteraz opísaných skutočností uvediem na tomto mieste niekoľko faktov o súčasnom stave v narábaní s odpadom v Českej republike a jeho perspektívach z ekonomického hľadiska a z hľadiska vývoja postojov obyvateľstva.

Verejné služby súvisiace s kvalitou životného prostredia, ku ktorým patrí odpadové hospodárstvo, sú v krajine dnes definované ako služby poskytované všetkým občanom a verejným subjektom, a sú prevádzkované verejnými alebo súkromnými subjektmi, ktoré môže predstavovať domácnosť, firma alebo štát (Šeflová 2012, 9; Co jsou to Ekonomické subjekty?, 2013). Kvalitná infraštruktúra týchto subjektov znamená kvalitné fungovanie života dnešnej modernej spoločnosti, preto jej manažment a technický rozvoj sú stále nákladnejšie. Česká republika dnes síce patrí medzi krajiny Európskej únie, ktoré sú charakteristické prepracovaným systémom zberu komunálneho systému, no, bohužiaľ, preto patrí ku krajinám, kde sa zvyšujú finančné nároky na obce. Komunálni politici odmietajú do vecí financovania tejto služby zaťahovať občanov viac. Realitou je teda rozporuplná situácia, kedy princíp, že „*ten, kto znečisťuje, aj platí*“, nefunguje, a obce musia preto šetriť peniaze na iných úkonoch (Šeflová 2012, 11). Najnákladnejšou položkou pre obce je zvoz a likvidácia komunálneho odpadu. Ďalšími drahými položkami je triedený zber odpadu alebo výstavba a prevádzka zberných dvorov. Platby za odpadové služby, ktoré prichádzajú z domácností, sú síce najvýznamnejšou príjmovou položkou pre obce, no stále predstavujú iba nejakých 70%, čo znamená že ostatných 30% musí obec vynakladať na odpad sama (Šeflová 2012, 12).

V poslednom desaťročí vytvára preenvironmentálne chovanie obyvateľov obcí komplikujúci faktor. Vyššia ochota obyvateľov triediť znamená totiž vyššie náklady na triedený zber, ktoré však nie sú vyvážené poklesom cien za nakladanie s komunálnym

odpadom. Riešenie však nesmie spočívať v znížení motivácie verejnosti k triedeniu, ale v prinútení verejnosti viac sa podieľať na nákladoch za odpad alebo v prenesení zodpovednosti z komunálnych služieb na súkromné firmy. Súkromné firmy sú pokladané za efektívnejšie a dokážu zabezpečovať služby súvisiace s odpadovým hospodárstvom s nižšími nákladmi. Privatizácia by na jednej strane mohla znamenať pre obce absolútnu stratu kontroly nad odpadom (Šeflová 2012, 14-16). Na druhej strane však monopolné správanie sa odpadových služieb v krajine znamená zvyšovanie cien za služby vysoko nad úroveň ako v podmienkach konkurencie. Existencia odpadového monopolu bráni vzniku konkurencie na trhu, čo vedie k opakovaným výberovým riadeniam, ktoré zvolia monopol na určité časové obdobie. Práve kontrolu výberových konaní má na starosti obec, ktorá aj dohaduje podmienky a ceny, za akých bude s odpadovou službou v danom období spolupracovať. Medzi hlavné opatrenia obcí pre zachovanie účinného odpadového programu by malo patriť dosiahnutie stavu, že poplatky obyvateľov za odpadové služby budú odrážať skutočné náklady obce za odpad, aby tá nemusela kompenzovať financie inak. Nárast príjmu obcí by mohla priniesť aj možnosť predaja vytriedených materiálov na trhu druhotných surovín, ktorý teraz praktikujú zberné služby (Šeflová 2012, 17-19, 23-24; Mýty v oblasti odpadu 2016).

Exkurz: Alternatívne spôsoby narábania s odpadom: *zabbaleeni*

Nasledujúcu časť, v ktorej chcem predstaviť život káhirských zberačov odpadu ako konkrétny príklad spôsobov narábania s odpadom v modernej spoločnosti, som napísala po zhliadnutí dvoch filmov o komunite *zabbaleenov*. Keďže vďaka internetu poznám impresívne fotky z centra Káhiry, rozhodla som sa pre túto tému zvoliť film ako zdroj informácií. Myslím, že reálne zábery najlepšie zobrazili situáciu v meste a zobrazili realitu tak, ako by to text nedokázal. Jeden z filmov je z cyklu *Cities on Speed*, natočený Dánskym filmovým inštitútom v roku 2011. Pomáha priblížiť život v štyroch svetových mestách, pričom jeden sa sústreďuje konkrétne na Káhiru. Druhý zhliadnutý film s názvom *Garbage Dreams* je z roku 2009. Dokonale zachytáva oddanosť *zabbaleenov* odpadu, a dokazuje, že modernizácia nemusí vždy predstavovať len pokrok a úspech. Najčerstvejšie informácie o káhirskej problematike som sa taktiež snažila podložiť článkami zo svetových denníkov a internetových stránok zaoberajúcimi sa touto témou (The Zabbaleen History, 2010; Furmiss 2011; Kingley 2014).

Od roku 2011 stratila egyptská vláda kontrolu nad počtom obyvateľov hlavného mesta. Podľa posledných údajov *World Population Review* (WPR), je však jasné, že počet obyvateľov Káhiry prevyšuje 22 miliónov. Podľa Mikeho Davisa (2006), historika a urbánneho geografa, ktorý v jednej zo svojich prác chápe Zem ako *planétu slumov*, patrí Káhira k mestám, ktorých veľkosť, hustota osídlenia a spôsob, akým je využívaná ich rozrastajúca sa rozloha, obytná plocha domov a bytov i verejné priestory, sú výsledkom nerovností, ktoré vo svete vytvorili kolonializmus a moderná urbanizácia. Prejavujú sa preľudnenosťou, vytváraním chudobných periférií a nárastom slumov – častí miest s ekonomickou a sociálnou marginalitou (Davis 2006, 5, 11, 23-24, 51, 58, 99).

Približne v tomto istom čase ako egyptská vláda, stratili kontrolu nad mestom aj *zabbaleeni*. *Zabbaleeni* predstavujú neodmysliteľnú súčasť mesta, pretože hlavne ich aktivita zabezpečuje, aby sa Káhira úplne nestratila pod hladinou komunálneho odpadu. Tak tomu teda bolo, kým nenastal populačný boom v posledných desaťročiach, ktorý je podľa WPR zapríčinený obrovským rozdielom medzi natalitou a mortalitou v pomere 30:7.

Zabbaleen znamená v arabčine *zberač odpadu*, a práve s týmtito zberačmi majú obyvatelia mesta dlhoročne zaužívané praktiky. Každé ráno vyložia vrece s odpadom pred dvere, kde ho *zabbaleen* vyzdvihne, a s autom plným odpadom (v minulosti im na to slúžili vozíky ťahané oslami) sa vracia do svojho „mesta“ Mokattam, ktoré sa nachádza v samotnom

centre Káhiry. Tam je odpad z auta jednoducho vyhodený na ulicu, alebo na podlahu v dome, a auto odchádza do mesta pre ďalší odpad. Toto centrum, ktoré je domovom pre približne 60 tisíc *zabbaleenov*, môže navonok pôsobiť ako opustené a špinavé miesto. Domy z oranžových tehál bez okien, prašné cesty, málo osvetlenia, a všadeprítomné haldy odpadu. Pravdou však je, že ulice Mokattamu sú plné života a činnosti. Strechy, ulice, interiéry domov, to všetko je pokryté nahromadeným odpadom, cez ktoré sa *zabbaleeni* a ich zvieratá prehrabujú. Každý, kto žije v Mokattame, je zapojený do práce s odpadom. Do a z centra neustále prúdia autá s novým odpadom, ktoré vykladajú na ulice. V *zabbaleenskom* meste totiž prebieha recyklácia. Ženy a deti celé dni odpad triedia podľa materiálov. Plasty, papier, plechovky, železo, všetko osobitne. O zbytky potravín a jedla sa postarajú kozy, psy, mačky a aj ošípané, ktoré *zabbaleeni* ako koptská náboženská skupina chovajú, a ktoré po vypasení predajú za značnú finančnú odmenu. Recyklácia odpadu z metropoly slúži tomuto národu na financovanie vlastných škôl, obchodov a hlavne rôznych malých recyklačných firiem či kostolov. *Zabbaleeni* sú majstrami v recyklácii. Triedený odpad spracúvajú na surový materiál, z ktorého ďalej vytvárajú nové produkty. Tie predávajú do Káhiry, do celého Egypta, dokonca vyvážajú do krajín ako Francúzsko či Belgicko. Papierový odpad spracúvajú vo vlastných firmách. Vytvárajú z neho nové produkty, ako napríklad papierové darčkové tašky, alebo ním vypchávajú hračky pre deti, ktoré predávajú do obchodov. Iná firma v *zabbaleenskom* meste vykupuje plasty, ktoré taví a vytvára z nich vešiaky na oblečenie. V odpade, ktorý pre obyvateľov Káhiry predstavuje prekážku a najradšej sú, keď ho majú čo najrýchlejšie z dohľadu, *zabbaleeni* vidia zdroj obživy.

Problém však je, že už ani *zabbaleeni* nestačia spracúvať toľké množstvá odpadu, ktoré Káhira denne vyprodukuje. Po obrovskom vzraste populácie najalo mesto v roku 2004 súkromné zahraničné firmy z Európy, ktoré preň vytvorili komunálne odpadové programy. No ľudia si na tento spôsob zbavovania sa odpadu nevedia navyknúť. Boli zvyknutí odložiť odpad pred dvere a ďalej sa oň nestarať. Na vláčenie vriec niekedy aj cez niekoľko ulíc do kontajnerov, si jednoducho nevedia zvyknúť. Neodvezený odpad pohodený na uliciach menia vysoké teploty na pulzujúce hniezdo baktérií, ktoré ohrozujú zdravie občanov mesta.

V samotnom centre odpadu sa *zabbaleeni* dožívajú kratšieho veku ako ostatok populácie mesta, úroveň detskej mortality je u nich tiež vyššia. Kvôli blízkosti odpadu sú tu vysoké úrovne výskytu tetanu a žltacky.

Zabbaleeni sú však so svojím životom spokojní. Pre nich nie je odpad nikdy neviditeľný, naopak, pozerajú do každého kútika mesta, či nejaký neobjavia. Odpad neskrývajú v kontajneroch, majú ho rozťahaný po celej štvrti, sú s ním v nepretrúšanom

kontakte. Mladá generácia si uvedomuje, že v sociálnej hierarchii mesta ich národ nebude nikdy predstavovať nič, no svoj život a prácu berú ako osud, a nič im nebráni v tom, aby mali plnohodnotný život. Od nízkeho veku pracujú, hodnoty ako je manželstvo, láska, rodina si vysoko cenia a odpad považujú za dar od Boha. Najaté komunálne firmy však odsúvajú *zabbaleenov* z procesu spracovania odpadu, tvrdia, že na odpad viac nemajú nárok. Po zbere odpadu v meste, smerujú firemné smetiarske autá do triediacich centier na perifériách mesta, kde je približne jedna pätina odpadu z mesta rozkladajúceho sa na 518 kilometroch štvorcových roztriedená a zrecyklovaná, ostatok smeruje na skládku v púšti.

Zabbaleeni boli donedávna, pri únosnom počte obyvateľstva mesta, schopní zrecyklovať až 80% nazbieraného odpadu po dobu už viac ako 50 rokov. Teraz zostávajú bezmocní, pretože práca s odpadom je jediné, čo vedia, a z čoho žijú. Mestské authority ich však nevnímajú ako chudobných ľudí, ktorí spracúvajú odpad kvôli prežitiu, ale berú ich ako kotvu, ktorá zabraňuje mestu pohnúť sa vpred a dosiahnuť po stránke narábania s odpadom úroveň ako rozvinuté bohaté mestá. Mladá generácia obyvateľov Mokattamu však nemieni prísť o svoje živobytie bez boja a prejavenia snahy. V *zabbaleenskom* centre založili recyklačnú školu, ktorá pomáha vzdelávať deti a mladých ľudí v odpadovej praxi a podnikaní, vybraní študenti školy sú dokonca posielaní na prehliadky recyklačného systému vo Veľkej Británii. Nadobudnuté poznatky potom predstavujú vo svojej komunite, kde ich spoločne na stretnutiach pretvárajú do možných plánov do budúcnosti.

Zabbaleeni v žiadnom prípade nechcú prísť o kontrolu nad odpadom, odpad je ich život. Stále viac však pociťujú, že ich budúcnosť je ohrozená. Autá sa vracajú do komunity poloprázdne, niekedy neprinesú vôbec nič. *Zabbaleeni* sú odkázaní na trestné prehrabávanie sa v odpadkoch na uliciach, aby aspoň niečo priniesli domov na spracovanie. Ak úplne stratia kontrolu nad odpadom, nebudú mať z čoho žiť. O to viac bolelo mladých *zabbaleenov* to, čo videli, keď ich v rámci recyklačnej školy vzali na obhliadku skládky v púšti za mestom, kam smeruje odpad zbieraný komunálnymi službami. Skládky sú plné nezrecyklovaných vecí a materiálu, stále použiteľného nábytku, oblečenia, kovu, ktorý je zahrabaný pod vrstvou hliny, a nikdo z nich nemá žiaden ošoh. Keby mali tú moc, *zabbaleeni* by vyhrabali všetok odpad zo skládky a spracovali ho. V moderných spôsoboch spracovania odpadu teda vidia títo majstri recyklácie mnohé chyby, od nich, najskúsenejších, si však radu nikto nepýta. Aj keď majú najväčšie skúsenosti, pre mestské authority predstavujú prekážku.

Nech sa *zabbaleeni* ako ľudia odpadu akokoľvek snažili modernizovať a vzdelávať sa v odpade, do komunálneho systému sa im nepodarilo integrovať, nie to ešte nadobudnúť v ňom svoje niekdajšie dominantné postavenie. Ako však ukazuje najnovší vývoj situácie,

zabbaleeni možno v Káhire ešte nepovedali posledné slovo. Podľa britského denníka The Guardian egyptská vláda po neúspechu zahraničných odpadových firiem započala v roku 2014 ich re-integráciu do odpadového hospodárstva Káhiry. *Zabbaleeni* a odpadové firmy by mali začať spolupracovať a zbierať odpad z južných štvrtí mesta.

Z hľadiska témy, ktorej je venovaná moja bakalárska práca, možno k opísanému príkladu doplniť, že na svete môže jestvovať, a aj jestvuje, viac spôsobov, akými ľudia narábajú s tým, čo nazývame odpad. Kým ochrancovia životného prostredia bojujú s odpadom ako nebezpečenstvom pre planétu a zdravie ľudí a odpadové a recyklačné firmy ho vnímajú najmä ako rýchly zdroj peňazí, pre *zabbaleenov* je odpad každodennou súčasťou života, bez ktorej ich komunita nedokáže prežiť. Nezbierajú a netriedia odpad preto, že sú environmentalisti, alebo že chcú zachraňovať planétu. Triedia preto, lebo k odpadu majú vzťah ako k surovine.

Záver

V predloženej práci som sa pokúsila ukázať, ako súvisí problematika odpadu so súčasnou modernou spoločnosťou, a aké možnosti a výzvy predstavuje jej štúdium pre antropológiu. Odpadom sa zaoberá interdisciplinárny odbor nazývaný garbológia. Podrobne mapuje povahu odpadu ako materiálnej stránky ľudského života a skúma praktiky súvisiace s jeho vytváraním a likvidáciou. Táto disciplína je aj poľom, kde sa môže uplatniť antropológia, ktorá sa pokúša vysvetliť ľudské správanie.

Dejiny odpadu v Európe a Spojených štátoch amerických som sledovala ako samostatné celky, ukázalo sa mi však, že vo vývoji neboli zásadnejšie rozdiely. Z globálneho pohľadu prebiehali pri zbere a likvidácii odpadu viac či menej rovnaké procesy, či už po stránke technologickej alebo logistickej. Technické výdobytky boli preberané a prispôsobované vždy odlišným podmienkam, ale v podstate s rovnakým účinkom. Dejiny odpadu ukazujú, že civilizácia našej planéty počas vývoja prešla postupne od účelného využívania zdrojov, čo poskytovala príroda, až k rozhadzovačnému spôsobu života, ktorý priniesol konzum v modernej spoločnosti. Dnes si človek nevyhnutne opäť musí nájsť cestu k regulovanej spotrebe a začať sa zaoberať odpadom ako surovinou. Pri takej produkcii odpadu, akú civilizácia začala vykazovať po tom, čo v modernej spoločnosti zvíťazil konzum, je pochopiteľné, že sa odpad začal vnímať ako problém. Ak sa však podarí odpad zapojiť do uzatvoreného cyklu – teda spracovať ho a opäť z neho vyrobiť vec, ktorá má pre človeka praktickú hodnotu - zmení sa jeho kvalita a človek si vytvorí k tomu, čo bolo odpadom, aj nový vzťah.

S problematikou odpadu v modernej spoločnosti priamo súvisia, alebo ho podmieňujú, mnohé ekonomické, sociálne a kultúrne procesy, ale aj ideológia a politika. Z celej šírky javov a praktík som sledovala hlavne rasizmus a konzumizmus. Snažila som sa ukázať, ako v celosvetovom meradle ovplyvňujú otázku odpadu, v čom sú hnacou silou a v čom bariérou pre riešenie tohto problému.

Ako budúcnosť narábania s odpadom som v poslednej časti práce prezentovala recykláciu.

Slovník dôležitých pojmov

antropológia – interdisciplinárna bio-socio-kultúrna veda o biologickej, sociálnej a kultúrnej existencii človeka a ľudskej spoločnosti; vo všeobecnom zmysle náuka hľadajúca odpovede na základné otázky ľudskeho rodu: „smyslu nauka hľadajúca odpovedi na základní otázky ľudského rodu: „*Odkiaľ prichádzame? Akí sme? Kam smerujeme?*“

Bush, George Walker (*6. 6. 1946) – americký politik, v poradí 43. prezident Spojených štátov amerických (v úrade od 20. 1. 2001 do 20. 1. 2009)

dumpster diving – obľúbená forma využitia odpadu odhodeného vo veľkoobchodných, komunálnych, priemyslových a stavebných kontajneroch

Eisenhower, Dwight David (*14. 10. 1890 – †28. 3. 1969) – americký politik, v poradí 34. prezident Spojených štátov amerických (v úrade od 20. 1. 1953 do 20. 1. 1961)

garbológia – multidisciplinárne štúdium moderného odpadu a odpadkov, ako aj spôsobov nakladania s odpadom

Garbage Project – výskumný projekt amerického archeológa Williama Rathjeho realizovaný v meste Tucson v Spojených štátoch amerických v rokoch 1973 – 2003, ktorého výsledkom bol záznam konzumných vzorcov obyvateľstva

Fresh Kills – názov skládky odpadu situovanej v západnej časti Staten Islandu (štát New York v Spojených štátoch amerických) s rozlohou 850 hektárov, využívaná v rokoch 1947 – 2001

odpad – mnohoznačne definovaný a vnímaný vedľajší produkt materiálnych procesov ľudskej spoločnosti, z hľadiska antropológie kultúrny prvok spätý so špecifickými sociálnymi vzťahmi a procesmi

rasa – rozdielne telesné vlastnosti používané na kategorizáciu veľkých skupín ľudí; tradičná taxonomická kategória slúžiaca na popis biologickej rozmanitosti ľudských populácií na základe spoločne zdieľaných fenotypových znakov (farby pokožky, štruktúry vlasov, rysy tváre a i.). Rasy sa údajne navzájom odlišujú geografickým rozšírením a zdieľanými biologickými znakmi, zdedenými po spoločných predkoch

Rathje, William Laurens (*1. 7. 1945 – † 24. 5. 2012) – americký archeológ, profesor antropológie Arizonskej univerzity

teória, miazmatická – súhrn predstáv a názorov, podľa ktorých je príčinou chorôb a epidémií miazma, ovzdušie nasiaknuté výparmi z močiarov, stôk a odpadu

trichinelóza – parazitálne ochorenie zvierat a ľudí hlístovcom Svalovec špirálovitý (lat. *Trichinella spiralis*)

Waring jr., George E. (*4. 7. 1833 – † 29. 10. 1898) – americký sanitárny inžinier a komunálny reformátor

zabbaleeni – zberači a spracovávatelia odpadu, ktorí v meste Káhira (Egypt) neoficiálne zabezpečujú tieto služby asi od polovice 20. storočia

O autorke

Katarína Popelková sa narodila 19. 3. 1993 v Bratislave. Po úspešnom skončení štúdia na Gymnáziu Metodova v Bratislave (2009 - 2012) študovala jeden rok odbor všeobecná biológia

na Prírodovedeckej fakulte Masarykovej univerzity v Brne. V roku 2013 bola na tejto fakulte prijatá za študentku odboru antropológia. Vo štvrtom semestri, po získaní štipendia v rámci programu Erasmus+, absolvovala polročný študijný pobyt na Fakulte sociálnych štúdií Univerzity v Bergene (Nórsko). Práve inšpirácia súčasnými antropologickými prístupmi k štúdiu sociálnych nerovností, chudoby a rasizmu priviedla autorku po skončení pobytu v Nórsku k problematike odpadu. Tá sa, ako globálne aktuálny problém, stala témou jej bakalárskej práce.

Zoznam použitej literatúry

BRUNCLÍKOVÁ, Lenka – SOSNA, Daniel. (2012): Garbologie: zrcadlo konzumní společnosti. *Antropowebzin*, č. 3, s. 131-139.

BRUNCLÍKOVÁ, Lenka – SOSNA, Daniel. (2014): Jednorázová společnost? Sledování konzumních vzorců v urbánním prostředí. *Lidé města*, roč. 16, č. 1, s. 67-98.

BULLARD, Robert D. (2004): *Environment and Morality: Confronting Environmental Racism in the United States*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.

DAVIS, Mike (2006): *Planet of Slums*. London: Verso.

DOUGLAS, Costain W. – LESTER, James P. (1997): The Evolution of Environmentalism, In: Lester, James P. (Ed.): *Environmental Politics & Policy. Theories and Evidence*, Second Edition, Durham and London: Duke University Press, s. 15-38.

DOUGLASOVÁ, Mary. (2014): *Čistota a nebezpečí. Analýza konceptu znečištění a tabu*. Praha: Malvern.

DUNLAP, Riley E. (1997): Public Opinion and Environmental Policy. In: Lester, James P. (Ed.): *Environmental Politics & Policy. Theories and Evidence*, Second Edition, Durham and London: Duke University Press, s. 63-114.

EDWARDS, Tim (2000): *Contradictions of Consumption: Concepts, Practices, and Politics in Consumer Society*. Philadelphia: Open University Press.

ERIKSEN, Thomas H. (2015): *Odpady. Odpad ve světě nechtěných vedlejších účinku*. Brno: Nakladatelství DOPLNĚK.

HUMES, Edward (2012): *Garbology. Our Dirty Love Affair With Trash*. New York: Penquin Group.

LESTER, James P. (1995): Federalism and State Environmental Policy. In: Lester, James P. (Ed.): *Environmental Politics & Policy. Theories and Evidence*, Second Edition, Durham and London: Duke University Press, s. 39-60.

MELOSI, Martin V. (1995): Equity, Eco-Racism and Environmental History. *Environmental History Review*, Vol. 19, No. 3 (Autumn), s. 1-16.

MELOSI, Martin V. (2005): *Garbage in the cities: Refuse, Reform, and the Environment*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

MORAN, Emilio F. (2006): *People and Nature. An Introduction to Human Ecological Relations*. Oxford: Blackwell Publishing.

RATHJE, William L. – MURPHY, Cullen (1992): *Rubbish!: The Archaeology of Garbage*. Tucson: University of Arizona Press.

SOSNA, Daniel – BRUNCLÍKOVÁ, Lenka (2015): *Odpad pohledem společenských věd: metodická příručka*. Plzeň: Západočeská univerzita.

ŠEFKOVÁ, Jitka (ed.). (2012): *Veřejné služby měst a obcí*. Praha: Alfa Nakladatelství.

THOMAS, Gerald B. (1997): The Politics of Hope: An Eclectic Vision of the Future. In: Lester, James P. (Ed.): *Environmental Politics & Policy. Theories and Evidence*, Second Edition, Durham and London: Duke University Press, s. 347-364.

Zoznam použitých elektronických zdrojov

Association for the Protection of the Environment. *The Zabbaleen: A History* [online]. Association for the Protection of the Environment © 2010 [cit. 2016-4-23]. Dostupné z: <<http://www.ape.org.eg/TheZabbaleenHistory.html>>.

BORGER, Julian. *Marshall Islands sues nine nuclear powers over failure to disarm* [online] The Guardian. 24 April 2014 [cit. 2016-4-15]. Dostupné z: <<http://www.theguardian.com/world/2014/apr/24/marshall-islands-sues-nine-nuclear-powers-failure-disarm>>.

Cairo garbage – Cities on Speed [film, online] Réžia Mikala Krogh. Dánsko, 2009 [cit. 2016-4-23]. Dostupné z: <<http://www.youtube.com/watch?v=zloVamXB86w>>.

Ekonomika Online. *Co jsou to Ekonomické subjekty?* [online]. Ekonomika Online [cit. 2016-3-20]. Dostupné z: <<http://www.ekonomikaonline.cz/238/ekonomicke-subjekty/>>.

FURNISS, Jamie. „Recyclers“ at TEDxYYC [online, video]. 2011 [cit. 2016-4-23]. Dostupné z: <http://www.youtube.com/watch?v=m5b56eQ_fJk>.

Garbage Dreams [film, online]. Réžia Mai Iskander, Spojené štáty americké, 2009 [cit. 2016-4-23]. Dostupné z: <<http://www.veoh.com/watch/v21565661pzBjbeXK>>.

Jak třídít.cz. *Mýty v oblasti odpadů* [online]. Jak třídít.cz © 1992-2016 [cit. 2016-5-10]. Dostupné z: <<http://www.jaktridit.cz/cz/rady-a-tipy/myty-v-oblasti-odpadu>>.

Jak třídít.cz. *Podívejte se co se děje s papírovým odpadem* [online]. Jak třídít.cz © 1992-2016 [cit. 2016-5-10]. Dostupné z: <<http://www.jaktridit.cz/cz/co-se-deje-s-odpadem/recyklace-a-vyuziti-papiru>>.

Jak třídít.cz. *Podívejte se co se děje s plastovým odpadem* [online]. Jak třídít.cz © 1992-2016 [cit. 2016-5-10]. Dostupné z: <<http://www.jaktridit.cz/cz/co-se-deje-s-odpadem/recyklace-a-vyuziti-plastu>>.

Jak třídít.cz. *Podívejte se co se děje se skleněným odpadem* [online]. Jak třídít.cz © 1992-2016 [cit. 2016-5-10]. Dostupné z: <<http://www.jaktridit.cz/cz/co-se-deje-s-odpadem/recyklace-a-vyuziti-skla>>.

KINGSLEY, Patrick. *Waste not: Egypt's refuse collectors regain role at heart of Cairo society* [online] The Guardian, 27 March 2014 [cit. 2016-4-20]. Dostupné z: <<http://www.theguardian.com/global-development/poverty-matters/2014/mar/27/waste-egypt-refuse-collectors-zabaleen-cairo>>.

Leachate. *What is leachate?* [online]. The Leachate Expert Website © 2016 [cit. 2016-3-20]. Dostupné z: <<http://www.leachate.co.uk/main/what-is-leachate>>.

MALINA, Jaroslav a kol. (2011): *Encyklopedie antropologie / Encyclopaedia of Anthropology. Multimediální elektronická publikace* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 2016-3-23]. Dostupné z: <<http://is.muni.cz/do/sci/UAntrBiol/el/encyklopedie/encyklopedie.html>>.

SKELTON, Renee – MILLER, Vernice. *The Environmental Justice Movement* [online]. 2016 [cit. 2016-3-23]. Dostupné z: <<http://www.nrdc.org/stories/environmental-justice-movement>>.

TAYLOR, Dorceta E. *Environmental Racism* [online]. 2016 [cit. 2016-4-15]. Dostupné z: <<http://www.pollutionissues.com/Ec-Fi/Environmental-Racism.html>>.

WORKER, Jesse. *10 Best (and Worst) Countries for Environmental Democracy* [online] 2015 [cit. 2016-3-23]. Dostupné z: <<http://www.ecowatch.com/2015/05/20/best-worst-environmental-laws/>>.

WPR. *Cairo Population 2016* [online]. World Population Review © 2016 [cit. 2016-4-23]. Dostupné z: <<http://worldpopulationreview.com/world-cities/cairo-population/>>.